

891.99

U-79

Wheatland

Purdum 7739-52

10 NOV 2011

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԴԵՊՔԵՐ

89199

5-79

ԵԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

Ի

Հ. ՆԵՐՍԻՍԷ Վ. ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՅՈՒԽՏԵՆ ՄԻԻԹԱՐԱՅ

ՎԵՆԵՏԻԿ — ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

1917

ՇԱՐՔ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ՀԱՏՈՐ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

1. — Սիկիւնա երկրաշարժը: — 17 օր
ողջ Թաղուածներու արկածները:
2. — Վերջին Հարուածը:
3. — Փոքրիկ Քոյրերը:
4. — Լուսնի Լոյսով:
5. — Հենրիկոս Ֆավորը:
Եւայն

2686

891.99

Մ. 79

ՇԱՐՔ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ԻՐԱԿԱՆ ԴԵՊՔԵՐ

ԵՒ

ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

Ի

1001

2636

Հ. ՆԵՐՍԻՍԷ Վ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՅՈՒԽՏԷՆ ՄԽԻԹԱՐԱՅ

(Հրամանաւ Մեծաշորս)

9599

ՎԵՆԵՏԻԿ — ՍՈՒՐԲ ԳԱԶԱՐ

1917

10 SEP 2013

28003.57.4.2

22.80085

(10705-57)

« Իրական զէպքեր և կեանքի զրուագ-
ներ » գրքային՝ հետաքրքրական եւ կրթիչ
դասեր կը բովանդակէ. եւ մենք սիրայօ-
ժար կը նուիրենք զայն մեր ազգային մա-
նուկներուն՝ որոնք կարդալով « Շարք ըն-
տիր Պատմութեանց » ի այս եօթներորդ-
հատորիկը, հաւաքեն անկէ իրենց կարեւոր
մեղրիկը՝ դառնալից օրերու սփոփանքին
համար :

Ընդունէ՛, հայ մանուկ, զանազան ծա-
ղիկներու այս վնջիկը, պարարէ՛ սիրտդ ա-
նոր բոյրով, ազնուացո՛ւր միտքդ անոր գա-
ղափարականով, եւ օրինակէ՛ քու անծի-
վրայ՝ վեհանձնութեան եւ հայրենասիրու-
թեան տիպարները, արժանապէս ծառայե-
լու քու հայրենիքիդ :

Հ. Ն. ՄԻ.

ՔԱՆԱԳՐԱՆՈՒԿԻՆԵԱՆ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԸ

ՄԵՍՍԻՆԱՅԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

ԵՒ

ՏԱՍՆՈՒԹ ՕՐՈՒԱՆ

ԹԱՂՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԱԶԱՏՈՒՄԸ

ԴԵՊՔԵՐԸ. — 1908 Դեկտեմբերի 28ին
առաւօտեան ժամը 5,23ին մթութեան մէջ
տեղի ունեցած է ողբալի արկածը: Բնակ-
չութիւնը անկողնէն ելած չէր՝ երբ սաստ-
կագոյն ցնցումները 32 երկվայրկենի մէջ
իրենց նախնիները գործած են¹: Գետնա-
շարժին անմիջապէս յաջորդած է ծովա-

1. Գրեթէ ամիս մը, ընդհանրապէս արևու մուտքն
վերջը, երկրաշարժի առաւել կամ նուազ զօրութեամբ
բազմաթիւ ցնցումներ և տեղի ունեցած են՝ միշտ զետնի
տակէն ահուկի որոտումներ լսուելով:

շարժը. այսինքն ծովն իր անկողնէն 10 մեղրէն աւելի բարձրանալով, ամենահուժ-կու զօրութեամբ կոխած է Մեսսինայի Նեղուցին ափունքներէն դէպ ի ցամաք: Սմեհի կոհակներու տարուբերումը՝ գետնաշարժի կործանարար գործողութիւնը կըրկ-նապատկած է. ամբողջական գիւղեր, պալատներ, ահաբեկած հազարաւոր հոգիներ՝ վայրկենական երազութեամբ տապալած, կործանած, քանդած ու լափլի-զելով՝ խլած, տարած, ծովախորքը թա-ղած է:

Կը փշաքաղի մարդ՝ երբ ներկայ կ'ըլ-լայ շարժալուսանկարի ձևացեալ տեսա-րաններուն, կամ փլատակաց մէջ վիրա-ւորեալներու փոխադրութեանց գործողու-թիւնները տեսնելով: Սոսկումն կը զգանք երբ երեակայենք որ Յոնիական ծովու ա-փանց վրայ իրական աշխարհակործանումն տեղի ունեցած է: Հոն, դարաւոր քաղաք-ներու ամէն շէնքերը, գեղատեսիլ մահար-ձանները, ճարտարապետական ձեռակերտ-ները՝ ահռելի ցնցումներով խորտակուած, մեծադղորդ շառաչներով փլած, ինկած, շեղջակուտուած են:

Վտանգէ մագապուրծ անձեր կը պատ-մեն որ տարօրինակ շարժեր զգալով և ստորերկրեայ սոսկալի որոտումներ լսելով

արթնցած, մերկ անկողնէ դուրս փախչե-լով՝ փողոց ապաւինած են: Գերաններու զարհուրելի ձոնչումները, փեղկերու, ա-պակեղէններու, կահ կարասիներու, եր-դիքներու, առաստաղներու, պատերու, կղմինտրներու թաւալգլոր անկումին և դղրդոցին կը խառնուէր հազարաւոր ա-նասուններու՝ բիրաւոր անձերու կուրծ-քերէն փրթած խլացուցիչ աղաղակը, ո-րոնք աղեխարշ և զարհուրելի ըլլալէ աւե-լի վեր բաներ էին: Գետինը լաստի նման կը ծածանէր ոտքերուն տակ, ու փլատակ-ները կը թաղէին տուններու և փողոցներու մէջ՝ լեղապատառ անմեղ մանուկները, ծնողները, հարուստներն ու չքաւորները. երկնքին յորդ անձրեւին հետ կարծես երկրի բնակչութեան վրայ կը տեղային աղիւս-ներ և ամէն իրեղէններ, և ահա՛ դեռ զար-հուրանքի առաջին րոպէները — չանցած, ծովն էր որ առիւծարար մոնչելով կը հասնէր ամէն բերան գոցելու՝ ամէն ձայն լռեցնելու: Բնութեան կատաղութիւնն այն ինչ մեղմացած՝ ողջ մնացող էակներու ա-հուղողն և սոսկումը յանչափս մեծցաւ՝ սի-կարեաններու զրոհ տալովը, թալանելու, սպաննելու, խորտակելու վատշուէր մո-լուցքով. իսկ փլատակներու վրայ ծուխե-րու երևումը և հրդեհի համաճարակ բոր-

բորումը այլևս ամէն աղէտներու լրումը գործեց։ Ծագող արշալոյսը բնութեան հեգնող ժպիտն եղաւ՝ արկածելոց աչքերուն ցուցնող՝ իրենց սիրելիներու ողջ ողջ թաղուած ըլլալը։ Բովանդակ Մեսսինան, Ռէճճիոն, Բալմին և ուրիշ քաղաքները կարծես ռմբակոծուելով կործանած, կրակ առած կը բորբոքէին։

Եղկելի Մեսսինային առաջին գթութեան ձեռք կարկառողները Ռուս ծովային զինուորականներն եղան՝ որոնք իրենց զրահաւորէն ցամաք ելլալով՝ ըրին այնպիսի մարդասիրական բարձր գործեր՝ որոնցմով յիրաւի արժանի եղան հին դիւցազներու հաւասարիլ։ Անոնք, անոնք փրկեցին հազարաւոր վիրաւոր և ողջ անձեր՝ փլատակներու տակէն. անոնք ազատեցին սիկարեաններու ձեռքէն զարհուրած ժողովուրդը և Պակրայի միլիոնները։ Աւագ որ իրենցմէ 7 հոգի զոհ զնացին պատի մը փլչելուն՝ որուն տակի շեղջակոյտէն կը ճգնէին ազատել, օգնութիւն աղաղակող կենդանի թաղեալները։

ՎԵԱՍՆԵՐԸ. — Մարդկային կորուստի, կործանած շէնքերու և ղրամական փնասի կողմանէ, ստուգել այս Քալապրա-Սիկիլեան գետնաշարժը գերազանցեց 1755ի Նոյեմբեր 1ին Լիզպոնայի արկածը։

Կործանած գլխաւոր քաղաքներէն և գիւղերէն, Մեսսինան հանդերձ իրեն արուարձաններով 244,000 բնակիչ ունէր, Ռէճճիոն՝ 80,000, Բալմին 24,000, Պանիառան 8,000, Շիլլան 5,000, Սանդա Եւփիմէան 6,000, Սէմինարան 3,800, Վիլլա Սան ճիովաննին 2,000, Բէլլարոն 1,800, Քասդրորէալէն 3,400, Լայլն, Լայլն. ամբողջութիւն 350,000է աւելի բնակիչ պարունակող շրջանակի մը մէջ պատահած է սոսկալի աղէտը։ Մերձաւորապէս 115,000 հոգիի կեանքը կ'ողբայ բոլոր Իտալիան։ Գետնաշարժի սակաւատե քաղէներու մէջ երբէք այսքան բազմութիւն չէր ընկճուած. ո՛չ մի պատերազմի ատեն ուսմբերը չէին հնձած այսքան կեանք։

Տեղի ունեցած աշխարհակործանումը տեւուրական ահեղ երևոյթ մըն էր, որուն սաստկութիւնը կը հաստատէ Միլէդոյի երկրազօրութեանական (geodinamico) հրաշակաւոր դիտարանին ամբողջ զգայուն գործիներուն՝ ցնցումներու սաստկութենէն խորտակուած ըլլալը՝ ըստ վկայութեան Մոնսինեոր Մորապիթոյ վերատեսչին։ Իտալիոյ բովանդակ աստղաբաշխական դիտարաններու երկրաշարժագրերը զգացած էին գետնաշարժը։ Փլորենտիոյ դիտարանի

Պետը՝ Հայրն Աւփանի և Բատուայի Բրօֆ. Բալիծօն, և այլք, իրենց գործիններուն զըծագրած նշաններէն անմիջապէս կարողացած էին գետնաշարժի վերնակեղրոնի վայրը մատնանշել և ըսել նաև թէ մինչև Մալղա կղզին ծաւալած է շարժի սաստկութիւնը: Գաղղիոյ Կրքնոպլի, և Հիւսիսային Ամերիկոյ զիտարաններու երկրաշարժագրերն ևս նշանագծած էին Քալապրա-Սիկիլեան ցնցումները:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԳԹՈՒԹԻՒՆԸ. — Ահեղ արկածին լուրը՝ երբ հեռագիրները բոլոր աշխարհի գութեցին և լրագիրներն իրականութիւնը ծաւալեցին, իսկոյն ինքնայօժար փութկոտութեամբ ամէն քաղաքակիրթ ազգերը իրենց նպաստի լուծման արկածեալներուն հասուցին:

Շտապեցին աղէտից վայրը իտալիոյ թագաւորն, թագուհին, իշխաններն և մեծամեծները՝ իրենց ձեռքով վիրաւորեալները խնամելու, որբացածները մխիթարելու, անտէր անտերունչ ու մերկանդամ մնացածներն սիրովելու պատսպարելու, ամէն արտասուք մեղմելու համար: Վիրաւորեալները փոխադրեցին Բալերմոյի, Նարոլիի, Միլանու, Հռովմայ և ուրիշ քաղաքներու, քաղաքապետական կամ արքունի պալատներուն մէջ: Վատիկանու

ղոները բացուեցան և անոր սրահները հիւանդանոցներու փոխարկուեցան. Պիոս Ժ. Ս. Քահանայապետը անձնական մէկ միլիոն ֆրանքի նպաստին հետզհետէ աւելցուց ուրիշ օգնութիւններն ևս. մինչև ցարդ 6 միլիոնէ աւելի յղուած է իր միջոցով: Ամէն թագակիրներ, իշխաններ, հանրապետական վարիչներ, ընկերութիւններ, իշխանագուններ, սկսեալ Ճարոնի Միքատոյէն, Թուրքիոյ խօսարանէն, Քիլիի, Արճէնդինայի նախագահներէն, Ռուսիոյ, Գերմանիոյ կայսրներէն, միով բանիւ, ամէն կրօնքի, ամէն ազգի ներկայացուցիչներէն բերաւոր, միլիոնաւոր ոսկիներ, հանդերձեղէններ, իրեղէններ, և դեղորէներ զըրկուեցան աղէտից վայրը, որոնք յիրաւի մարդասիրական զգացումներու չքնաղ ապացոյցներն եղան: Նոյն իսկ հայը չլացաւ իր բերաւոր սովեալներու ցամաք հացէն բաժին հանել իտալիոյ համակրելի ժողովուրդին սգակիր զաւակներուն:

Պէտք է յիշել որ մինչև ցարդ չտեսնուած զթութեան եռանդ մ'ունեցաւ բոլոր աշխարհ: Յոյն, Սլաւոնացի, Ֆրանսացի, Գերմանացի, Ռուս, Ամերիկացի, և ուրիշ պետութիւններու մարտնասերն փութացին բժիշկներ, զօրականներ, հանդերձեղէններ, ուտելիքներ՝ և այլն, բերել

Ռէճճիոյ, Մեսսինայ, Բալմի և միւս կործանած քաղաքները՝ փլատակներու տակէն ողջերը, վիրաւորեալներն ազատելով խնամելու բարձր գաղափարականով: Կարմիր և Կանաչ Խաչի ընկերութիւններ, կամ ազատարարներու գունդեր, այլեայլ միաբանութեանց Կրօնաւորներ և Քոյրեր, ուսանողներ, բանուորներ և ուրիշ մարդասիրական ընկերութիւններ, շոգենաւներով, շոգեկառքերով աճապարեցին՝ փլատակներու ովկիանոս դարձած վայրերը: Անոնք կանգնեցին վրաններ, փայտաշէն տնակներ, թրամուէյներ, վակոններ. համախըմբեցին և ձեացուցին հապճեպով շինուած ապաստանարաններ, ուր խնամքի արժանացան վտանգէ ազատածներ և թեթեւ վիրաւորեալներ, իսկ ծանր վիրաւորուածները զրահաւորներուն հիւանդանոցները կը փոխադրուէին:

100 հազարէ աւելի՝ բնութեան քմահաճոյքով բաղդակից եղած ժողովուրդը, չքաւորութենէ աւելի՝ հարազատներուն կորուստները կ'ողբար: Ո՛րքան որբեր յաւիտեան պիտի ողբան՝ իրենց ծնողները. բազմաթիւ ընտանիքներէ հազիւ միակ ներկայացուցիչներ կը գտնուին և այն ստէպամենափոքրիկն է, ամենէն աւելի խնամքի, ձեռնտութեան կարօտ: Կը տեսնես կին

մը որ ջախջախուած սրունքին ցաւերը մոռնալով, որդիներուն և ամուսնին մահերը կ'ողբայ: Բազուկը անդամատուած երկոտասանամեայ աղջիկ մը կը տեսնես՝ որ հօրն ու մօրը և եղբայրներուն անունները արտաբերելով՝ դառնադառն կ'արտասուէ: Երկու և հինգ տարեկան գլխէն վիրաւորուած փոքրիկներ՝ լալազին կ'աղերսեն որ իրենց ծնողքը գտնեն բերեն, մինչդեռ անոնք փլատակներու տակէն դիակնացեալ հանուած են: Նոյն իսկ կաթնկեր անմեղուկներ անգիտակցաբար կ'ողբան իրենց մօրը մահը՝ և չեն սփոփուիր Գթութեան Քոյրերու բազկաց մէջ օրօրուելով: Ռէճճիոյի մէջ դեկտեմբեր 27ին ամուսնացած հարսը, 28ին առաւօտը այրիացած՝ փլատակներուն տակէն դուրս ելած է:

Ինչպիսի՜ դառն և աղեխարշ իրականութիւն, մի քանի երկվայրկեանի մէջ հարիւր հազարէ աւելի մեռեալներ, հարիւր հազար վիրաւորներ, և հարիւր քսան հազարէ աւելի սգակիրներ, անինչք և անտուն ժողովուրդ մը տեսնել...

*
**

Սրտայոյզ դէպքերու, ահաւոր եղելութիւններու մասին արկածավայրը հասնող

ղովուրդի երթևեկին լայն Պողոտան տեսանելի կ'ընէր։ Անկէ ցայգանուագի ամենաներդաշնակ թրթռումներն հասնելով դէպի մեր նաւը՝ ամէնուս վրայ խորհրդաւոր ներգործութիւններ կ'ընէին, և զամէնքս՝ փութով հոն ցամաք ելլելու մարմաջէն կը տառապեցնէին։ Այն տեղ հասարակաց պարտէզին՝ արմաւենիներու ստուերին տակ՝ ժողովուրդն ուրախ էր և արբեցած՝ զիշերային լուսավառութեան և նուագածութեան ականատես և ունկնդիր ըլլալով։ Այս յուշերը այժմ սիրտս կը ճնշեն, տազնապ և յուզումն կը զգամ, որքան հետզհետէ Սարտեհիս շոգենաւը ներդուցէն ներս կը յառաջէ։ Ահա՛ մօտեցած ենք նաւահանգստին և ահա՛ դժբաղդ քաղաքին սոսկալի երևոյթը տխուր հանդիսաւորութեամբ առջևս կը պարզուի։ Չի կայ այլևս հին Մեսսինան. անցեալը՝ ներկային քով երազանք մ'է դարձած։ Աւաղ, իմ սրտիս և մտքիս մէջ տոգորուած գեղեցիկ քաղաքը յաւիտեանս անկանգնելի պիտի մնայ... Ո՛հ, չեմ համակրիր ապագայ հրաշակերտ ըլլալիք նոր Մեսսինայի գաղափարին։ Ինձ ծանօթը՝ այժմ աչացս հանդէպ ՅՁ բոպէի մէջ՝ լլկուած, խոշտանգուած, անդամատուած, կործանած և մեռած տեսնելով, գորովանքի ան-

սահման ցաւով կը զգամ որ սիրտս կուրծքիս մէջ ճեղքուելու աստիճան կը տառապի։ Մեռած է ցմիշտ ՅՁ բոպէի մէջ՝ առանց մեծ, պատմական քաղաքներու երկայն հոգեվարքն ունենալու՝ իմ սիրուն հայրենիքիս գոհարը։ Բովանդակ արուարձանները կարծես տիտանական քայլափոխի ճնշումներէն տեղիք տուած, ճզմուած են։ 12 ըլլումնդը երկայնութիւն ունեցող աւերակներու կոյտերը, աննշոյլ կեանքի ո՛չ մի ներկայութեամբը՝ ոգոյս տրտմութիւն, սուգ, զարհուրանք կ'ազդեն։

Փլատակներուն վրայ տեղ տեղ հսկայաբար կանգուն կը տեսնեմ դեռ զանազան շէնքեր. աչքերս հանգիստ փնտռելու բնազդով կ'ուղղուին դէպ ի անոնց, բայց ափսոս որ կ'առաւելուն իմ վրդովմունքս. վասն զի թէև անոնք պալատներու ճակատներ են՝ փլատակներու մէջէն դուրս խոյացող, սակայն անկենդան դիմակներու կը նմանին՝ որոնց ակնակապիճներէն ներս դատարկութիւն միայն կը գտնուի։ Փառայեղ տաճարներն ևս կործանած են և իրենց մեծղի ապսխտեղճ կանգուն մնացած՝ անշուք որմախորշի երևոյթներն ունին։

— Տեսէք, տեսէք, հոս, մեռեալներ..., կ'աղաղակեն նաւու յետակողմէն։

Կը դիմեմ ցոյց տրուած կողմը:

— Հո՛ն, ա՛յն տեղ, դեկին կողմը...
խեղճ մարդիկ:

Կը տեսնեմ ալեաց վրայ տատանող երկու դիակներ, կարծես անոնք զթուլթիւն կ'աղերսեն, կ'ուզեն ցամաքի վրայ հանգստարան ունենալ: Եւ ահա՛ նաւուն յետս ընկրկման շարժումին միջոց՝ ջրերը կը յուզուին, ահռելիօրէն ուռած մարմինները ահագոյնիկ օրօրումներով կը թաւալին փրփուրներուն մէջ. ո՛հ խեղճ մեռեալներ՝ մինչև հոս հասած...:

Նաւավար մը տեղեկացուց ինձ որ ինքը փարոսին աւազներուն վրայ բազմաթիւ դիակներ տեսած է՝ որոնք գետնաշարժի յաջորդող ծովաշարժի մակընթացութեան միջոց, քաշկրտուած և նետուած են այն տեղ:

ԾՈՎՈՒ ՎԻԹԻՍԱՐԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ: — Երբեմնի ժխորամեծ քաղաքէն ո՛չ մէկ ձայն այլևս չի հասնիր: Ահարկու լռութիւնը պատած է ամէն կողմ: Փլատակներուն հանդէպ վիթխարի զրահաւորներն խաբուխած՝ կեցած են. անոնց կիսապատկերներու շարքը արիւննուշտ պատերազմի մը դադարման տպաւորութիւնը կ'ընեն վրաս. կարծես անոնք ոմբակոծելով փճացուցած են և Մեսսինայի նեղուցին տիրանալով՝ պաշտպանողական դիրքեր զբաւած են:

Ռեձինա Էյիևա զրահաւորին դիմացէն անցնելնու միջոց, կարծես պատերազմի ժամանակ ըլլար՝ հրամանատարի կամըրջակէն թաւաձայն պահանջողը հարցումն ուղղեց մեր նաւուն. «Ուսկի՞ց կու գայ...: Ի՞նչ կը բովանդակէ...: Լաւ, առաջ անցնի»: Եւ մեզի թո՛ղ տուին նաւահանգիստ մտնել:

Կը տեսնենք որ նաւամատոյցին դիմաց մի քանի պալատներու ճակատները դեռ կանգուն են, բայց անոնց լուսամուտները խորտակուած, փեղկերն և դռները տեղիք տուած, ամէն սեմերը հրդեհէն ծխոտած են ու ներքսպէս ամբողջովին կործանած: Այդ փնասուած կճեայ պարիսպներու տեսքը՝ ծածկելով ներքին ամէն խառնակութիւն և աւերակ՝ կարծես թատրոնի coulisse-ներ են և գետնաշարժը ամօթխածու թեամբ անկործան ձգած է զանոնք՝ որպէս զի նաէն ելլողներու զարհուրանքը չափազանց չըլլայ:

Ինձ պատմեցին որ՝ նախընթաց օրն՝ հայրենիք վերադարձող և եղելութեան անգիտակից անձերով լի շոգենաւ մը՝ Մեսսինայի նեղուցէն դրօշակազարդ ներս կը սուրայ: Դեռ նաւամատոյց չհասած՝ մէջի պանդուխտները կ'անդրադառնան որ Մեսսինան կործանած, մեռած էր...: Զար-

հուրանքի յանկարծական աղաղակ և վայնասուն մը կը բարձրանայ անոնց կուրծքէն և նաւը բոլոր զօրութեամբ ետ նահանջելով, կը հեռանայ կը փախչի աղետից թատերավայրէն:

Ոտքս ցամաք կոխելուս պէս՝ իսկոյն նեխած ղիակներու նողկալի բոյրը երեսիս շնչեց: Տառապեցուցիչ և թափանցող այն գարշահոտութիւնը՝ գէշ ազդեցութիւն ըրաւ ջղերուս վրայ և ամէն տեսակ զարհուրելի մահերու տեսարանները պարզուեցան երեւակայութեանս առջև: Կը կարծէի որ բիրաւոր Մեսսինացիներու ահեղօրէն սահմոկած և կապուտցած մեռելական դէմքերն ինծի դարձած էին:

Կ'ըսուի թէ այս մեծ քաղաքին աւերակներուն տակ 75,000 ղիակներ կը նեխին, ու դեռ այդ մարդկային սպանդանոցին մէջ յետին շունչերնին չաւանդածներ ալ կը գտնուին: Եւ ինչպէս չկարծեմ՝ քանի որ 15 օր փլատակներու տակ թաղուած կենդանի անձ մը ազատած էին, և գիտենք որ Լիկուրիայի գետնաշարժէն 18-20 օր վերջ՝ շեղջակոյտերու տակէն ողջանդամ մարդեր դուրս հանուեցան: Սոսկումէս կը քրտնիմ՝ մտածելով որ այս խորտակուած գերաններու, կըղմինտրներու, աղիւսներու, կահկարասիներու,

բու, նեխած ղիակներու քառսին եղերերգական լոութեանը մէջ՝ դեռ բարախող սրտեր՝ բանտուած կը մնան:

Կ'անդրադառնամ որ ծովու ջրերը քարափին հաւասարած են, մինչդեռ երկրաշարժէն առաջ երեք մեղր վար կը մնային: Այժմ ալիքները ծովեզերքի փողոցներուն մէջ կը կոխեն, ուր լայն ճեղքոտութիւնքացուած կը տեսնուին, և ուր սայլակներ, կառքեր, վերամբարձ մեքենաներ, վակոններ և ապրանքներ տապալած և խորտակուած մնացած են: Ճեղքոտուած որմերու մէջէն, խցուած փողոցներու փլատակներու վրայէն, անգղիացի, իտալացի, ամերիկացի, գերմանացի ծովային զինուորներու վաշտերն, ղիակներ և կարասիներ կը փոխադրեն. անոնց ներկայութիւնը ինձ կը յիշեցնէ Դիենսինի միջագային զբաւումը:

Շատ մը պողոտաներու հետքերը բոլորովին կորսուած են՝ բայց անոնց մէջի շեղջակոյտերուն վրայ զինուորներու երթեկով՝ նախնական տարօրինակ արահետները գոցուած են, ամէն ալ վտանգալից՝ քանի որ երերուն գերաններու, խախտ ապտերու, անհաւասարակ շիւքարակոյտերու վրայէն պէտք էինք անցնիլ՝ ոտքերնուս տակ, գլխունուս վրայ, ա-

մէն քայլափոխին, մահուան սպառնալիքը տեսնելով:

ՆԵՆԳԱՊԱՏԻՐ ՏԵՍԱՐԱՆ: — Այլևս մահը՝ այս աղէտքի երկրին մէջ ընտանի դարձած է, ամէն ոք մահուան վրայ անխռով կը ճառէ. աներկիւղ անոր հետ, անոր մէջ կ'ապրին՝ օտարական ազատարարներն և մահազերծ բնիկները: Վերջիններս ինձ կը մատնանշեն որ այս տեղի փլատակներուն տակ 15 հոգի թաղուած են, այն տեղ 25, ուրիշ տեղ 8, զինուորանոցին մէջ 200, և այլն: Ամէն խօսակցութիւն մահով կը սկսի, դիակներով կը վերջանայ, ինչպէս ամէն ապաստանարանի մէջ նեխութեան զարշահոտութիւնը թափանցած է:

Քաղաքապեկապին տակ չորս զօրականներ կը տեսնեմ՝ որոնցմէ երկուքը հասարակ փայտէ խոշոր սնտուկ մը գոցելով՝ սայլակի վրայ բռնաւորել կը ճգնին, իսկ միւս երկուքը մէկ ձեռքով չոր հացը բերանին տարած՝ միւսով սնտուկը հրելով՝ օգնել կը ջանան: Զորսին ալ համազգեստը փլատակներու գոյներովն աղտոտած էին:

— Ի՞նչ կայ սնտուկին մէջ, հարցուցի:

— Իշխան մը և իր կիներ: Իրենց պալատը այդ էր: Դեռ նոր փլատակներէն դուրս կորզեցինք:

— Անուննի՞ն...:

— Իշխան Սանդա Մարկէրիդա: Մնտուկը դէպի Նարուի պիտի մեկնի:

Հազիւ թէ սայլակին վրայ զետեղեցին բեռը, իսկոյն երկու զինուորները առջևէն լծուած սկսան քաշել և միւս երկուքն ալ շարունակելով կրծել իրենց հացը, կը հրմշտկէին կառքը՝ այլանդակ ճանապարհէն, անձրևի տակ:

Քիչ հեռու անգղիացի զինուորներ լեռնադէզ փլատակ մը փորելու զբաղած էին:

— Զո՞ւվ կը փնտռէք, կը հարցնեմ:

— Անգղիացի հիւպատոսին կիներ և աղջիկը կ'ուզենք գտնել: Հո՞ս կ'ապրէին:

— Վստահ էք թէ պիտի գտնէք:

— Այո՛, արդէն դիակի հոտ կը զգանք:

Բոլոր այս խօսքերը անտարբերութեամբ կ'ըլլան, ամէն ոք մահուան հետ ընտանութեամբ կը վարուի, և նոյն իսկ մահազերծներն՝ այլ ևս մոռնալով առաջի օրերու տագնապները և վշտերը՝ զարմանքով և անայլայլ կը խօսին իրենց մեռելներուն վրայ: Տեսակ մը ապշութեան մէջ կը գտնեմ զիրենք: Վախերնէն յիմարածները սակաւաթիւ չեն: Գերագոյն և յանկարծահաս տագնապի ըոպէներուն մէջ, ժողովուրդի մը մէջէն ամէն բարի կամ չար, վայրագ կամ անվրդով, անձնանրէր կամ հասակ, ընչաքաղց կամ զիւցազն

և այլ բնաւորութիւն ունեցող անձինքը՝
ի յայտ կու գան:

ՏՈՒՆԵՐՈՒ ՓՈԹՈՐԻԿ: — Արեւմտեան աշխարհը եղած է որ մարդկային
երեւակայութիւնը չէ կարող խելամտել:
Տուներու կատարեալ փոթորիկ մը տեղի
ունեցած է հոս: Մեծղի բաղաճները բար-
ձրէն դիտողը կը կարծէ որ շէնքերու ծով
մը դիմացը պարզուած է: Ինձ կը թուի
որ Մեսսինայի տուներու ծովուն մէջ՝ հրա-
կայական կոհակներ բարձրացած, շէնքե-
րու փոթորիկ պատահած է: Խոշոր պա-
լատները, ամենէն հսկայական ձեռագործ-
ները, ահեղօրէն սասանած են և խորտա-
կուած՝ ինչպէս նաւատորմի մը ուղիւ-
նոսի ալիքներուն վրայ: Մարդ կարող չէ
զաղափար մը կազմել այս որմերու, տա-
նիքներու, քարայրատակներու, կամարնե-
րու, սիւններու տիտանական խառնաշփոթ
անկումին վրայ, առանց Մեսսինայի փլա-
տակներն այցելելու: Պատերու, պատշգամ-
ներու, շէնքերու ճակատներուն ներկայ
այլանդակ դիրքերը դիտելով՝ կը տեսնուի
թէ ինչ տարօրինակ ուղղութիւններով
ցնցումներ եղած են: Շատ տուններու ա-
ւերակները ոչ միայն չորս բոլորը սփռուած
են՝ այլ նաև ուրիշ փլատակներու մէջ
ինկած՝ խառնուած են՝ դիակներու, ջար-

դուկոտոր կարասիներու հետ: Ամէն կան-
գուն պատ ճաթոտած, փոր տուած, դէպ
ի դուրս կամ ներս՝ ուռած, ծռած են:
Ստէպ անոնցմէ կտորներ փրթելով՝ կը
գլորին փլատակներու վրայ: Հիմերնէն
խախտած պատեր ևս կան, որոնք իրարու
հակընդդէմ կռթնելով կանգուն մնացած
են. իսկ զանազան շեղջակոյտերու մէջ ե-
րիզաձև երկինք բարձրացած որմերու մնա-
ցորդները՝ կարծես կործանած պալատնե-
րու բարձրութեանց վկայ ըլլալ կ'ուզեն:

ՓԼԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ԼԱՐԻՐԻՒՆԴՈՍԸ: — Աղէ-
խարշ յուզումն կ'ունենամ՝ երբ կը տես-
նեմ շատ տեղեր ընտանիքներու ներքին և
խաղաղ կեանքի արտայայտիչ նշանները:
Զանազան տուններու մէկ կողմի պատերն
միայն փլած ըլլալով, անոնց սենեակներու
վիճակը դիմացս բաց կը կենան՝ նման
թատրոնի տեսարաններու: Սեղաններ ի-
րենց բնական դիրքին մէջ, զրքերով լի
զրատուններ, հայելիներ, պատկերներ և այլ
իրեր կարգաւորեալ տեսնելով, կ'եզրակա-
ցնեմ որ անոնք համեստ ընտանիքի կը պատ-
կանէին: Նշասենեակներու անկողիններն
աւրուած, աթոռներու վրայ իգական հան-
դերձեղէններ նետուած, պատերէն այրերու
զլխարկներ, զգեստեղէններ կախուած տես-
նելով՝ կը զուշակեմ թէ սպրկիկ, կամ ան-

հոգ, հարուստ կամ աղքատ ընտանիքներ անոնց մէջ կ'ապրէին, և թերևս միևնոյն հարուածներու տակ՝ միևնոյն եղբրական մահն ունեցած են: Կան նաև շատ մը բացուած դատիկոններ, որոնց մէջի իրեղէնները կարծես այն հոգիներու վերադարձին կը սպասեն՝ որոնք հոն ծնած, բնակած, զարգացած են և որոնց ժպտուն դիմանկարները, սիրոյ յիշատակները պատերէն կախուած են: Այժմ անոնց մէջ անձրևը կը թափանցէ և հովը սուլելով կ'անցնի՝ լքումի, ողբի և սուգի յանկերգը լսեցնելով:

Գաղաքիզմը որ հսկայական շէնքեր և հաստահիմն ապարանքներ տապալած է, կարծես տեղ տեղ եզական յարգանք մ'ունեցած է փոքր բաներու համար. կը տեսնէի գրականներ, խեցեղէն անօթներ, կանթեղներ, դարակներ, և ստոլներ որոնք իրենց նախնական տեղը անվնաս մնացեր են:

Լեռնացած փլատակներու վրայէն մագըլցելով երբեմն կարող կ'ըլլաս տուններու երկորդ յարկի պատուհաններէն ներս դիտել, ու կը զարհուրիս աւերածը տեսնելով: Ստէպ քայլափոխէ կ'արգիլուի դուրս ցցուած վանդակապատներու, գերաններու, պատշգամներու մնացորդներէ և անհաս-

տատ իրեղէններէ: Ստէպ հարկ է խորտակուած սեղաններու, ջախջախուած անկողիններու, արինոտած բարձերու, մաքուր հագուստներու, լաթեղէններու վրան կոխկռտելով անցնի՝ որոնք ամէն ալ տուններու փլատակներու մէջ ցիրուցան են՝ և որոնց տեսքը արգահատանք կ'ազդէ: Երբեմն ելեկտրական թելեր, զանգակներու չուաններ, ճերմակեղէններ ոտքերուդ պլլուելով՝ կը հարկադրեն զքեզ կանգ առնել, ճամբադ փոխել, ետ դառնալ կամ մագըցելով անցնիլ այն խարխլած որմէնէն՝ որոնք փլչիլ կը սպառնան:

ԼՌՈՒԹԵԱՆ ԱՀԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԸ: — Ամէն փլատակներէ արտաքսուող նեխութեամբ համակուած մթնոլորտը՝ բուն մեռելական լուրթեան մէջ կը գտնուի: Հո՛ս, այս աւերակներուն մէջ միայնակ գտնուիլը՝ անբացատրելի սոսկումն և անհուն տխրութիւն կ'ազդէ: Ո՛ր և է շշուկ՝ խաղաղութիւնը վրդովող, իսկոյն կը ցնցէ մարմինդ և գլուխդ դէպ ի այն դարձնել կու տայ: Բարձրէն իյնող քար մ'է՝ որ կ'ոստնու փլատակէ փլատակ. քամին է՝ որ ծխնիին վրայ դուռ մը կը ճռնչեցնէ՝ որուն սեմէն այլ ևս ո՛չ ոք պիտի անցնի. գամով մը կախուած փեղկ կամ պատուհան մ'է, որ պատին կը զարնուի: Ի դուր ամենափոքր

ձայներու ծագումն որոնելուդ միջոց՝ կեանքի գոյութիւնը կը փնտռես։ Շրջակայիդ ամէն տեսարանը տարօրինակ է և զարհուրելի։ Կարծես այլ ևս ընկերական կեանքը վերջացած է նաև բեզ համար. անդամներդ սարսուռ կը զգան, հոգիդ կը տառապի՝ այս ծովածաւալ գերեզմանոցի մէջ։

Ժ. դարու հրաշակերտ Մայր եկեղեցւոյ աւերակները՝ այլ ևս ողբ և կոծ կը պատճառեն ինձ։ Աւաղ, դարերէ ի վեր ամէն փոթորիկներու, ամէն հողմերու, ամէն երկրաշարժներու դիմադրած այս սրբավայրին կործանումը, պերճօրէն կը բացագանչէ գետնաշարժին աննախընթաց մոլուցքը։ Ընդարձակ հրապարակը ծածկուած է եկեղեցւոյ ճակատին և որմերուն ջախջախուած դրուադներով, խորաքանդակներով, արձաններով և ճարտարապետական զարդերով։ Գմբէթը՝ տեղիք տուող ծածկին ամենայաբգի բիւզանդական մոզայիկներուն և պատկերներուն հետ՝ գեղեցիկ բարայտակին վրայ խառնաշփոթ ինկած են։ Ո՛չ մի արձան, ո՛չ մի սիւն, ո՛չ մի սեղան պահած են իրենց ամբողջութիւնը։ Մի միայն, ըստ վաղեմի աւանդութեան, քաղաքին հիմնադիրները կարծուած՝ ձիաւոր երկու հին՝ թխադէմ թագաւորի և թագուհիի ստուարաթղթէ արձանները, հեզնող

ժպիտով անվնաս մնացած են, պահարանին մէջ։ Սարակինոսներէ մնացած սուլթութեան մը համեմատ՝ Մեսինացիք տարին անգամ մը թափորով քաղաքին մէջ կը պտըտցնէին այդ արձանները։

ԻԲՐԵԻ ՎԱՐՍԱԿ՝ ՀՆՁՈՒԱԾ։— Ամէն փլած երդիրի, ամէն կործանած տուներու, ամէն խցուած փողոցներու մէջ՝ դիակները կը նեխին։ Կը տեսնես անկողինները. անոնց մէջ վերջին քուլ շնչոդներուն իրանները, գանկերը ջախջախուած են։ Սենեակներու գերաններուն տակէն վեր բարձրացած կառափներու դէմքերը՝ անհղօրէն սահմուկած են։ Ֆանկարծաչաս տառապանքի խորշոմներով տգեղցած երեք մանկամարդ քոյրեր՝ նեղ անցքին մէջ ճզմուած են։ Բիւրաւոր են՝ խորտակուած անդամներով, կապուտցած իրաններով՝ ծերերու, մանուկներու փտող, հոտող մարմիններու գոյութիւնը՝ վտանգալից փլատակներու կոյտին տակ։ Զարհուրանքը՝ աչքերուս, պոքանքը՝ սրտիս, վրդովումը՝ ուղեղիս մէջ, ո՛հ անհունս կ'առաւելուն՝ ի տես ուռած և անշնչացած այդ մարդոց։

Մեռեալներու ստուար թիւը փողոցներուն մէջ կը գտնուին։ Երկրաշարժի առաջին բոլէներուն՝ դռներէն դուրս մերկանալամ՝ բաց օդ նետուող բազմութիւնը, մնա-

ցած է զահալիժող փլատակներու տարա-
փին տակ: Եղերական մահէն ազատ՝ վի-
րաւորեալ խաթուն մը կը պատմէր թէ,
«Խուճապող ժողովուրդը կը մոնչէր, կը
կաղկանձէր սաստկագոչ, և շէնքերը՝ մե-
ծադղորդ, կայծակնաբար կ'իյնային անոնց
վրայ. ո՛չ որոտումն երկնքի և ո՛չ բոմ-
բինը թնդանօթի կը հաւասարէր ստոր-
երկրեայ որոտումներին, ժողովրդեան գո-
ռում գոչումին և շէնքերու փլուզումի ձայ-
ներուն:

Փլատակներն մէկդի ընող զօրականաց
գունդերը՝ ընդհանրապէս կը տեսնէին որ
հարուածուած մարմինները՝ միւսնոյն կողմը
կործանած են, իբրեւ վարսակ՝ հեռու:

Շատ տեղեր կան ուր հրդեհը դեռ դա-
դրած չէ, ամէն կողմէ խանձի հոտը՝ փառ-
ւածան և նեխի բուրումներուն միացած՝ կը
հասնի թոքերուդ: Յաւիտեանս անջնջե-
լի պիտի մնան և մտքերու մէջ տողորուած՝
զրիչով նկարագրելն անկարելի՝ ամենա-
տխուր այդ դէպքերը:

ՏԱՄՆՈՒԹ ՕՐ ԹԱՂՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԱԶԱՏՈՒՄԸ

Անսահման գերեզմանոց դարձած Բա-
լայրա — Սիկիլեան փլատակներու տակէն՝
ողջ—վիրաւոր թաղուածներն ազատելու
փութացող բարերար բազուկներու մար-
դասիրական զործերը, անձնուիրական ը-
լալէ գերազանց եղան: Աղէտից առաջին
օրերուն մէջ՝ բիւրաւոր մարդեր ազատեցին
մահուան անգութ ճիրաններէն: Տասն օր
յետոյ այլ ևս մեռեալներ միայն կը գտնէին
փլատակաց ներքեւ. 15 օր վերջը հա-
զիւ մէկ հոգի կենդանի դուրս հանեցին,
և այն անակնկալը՝ հրաշալիք համարուե-
ցաւ: Եւ սակայն կործանումի տասնու-
թեորդ օրուան մէջ, աւերակները ծնու-
ցին 3 ողջ—թաղեալ անհատներ:

Բուրկադորիոյ փողոցին մեծ շէնքի մը
վարի յարկի սենեկին մէջ՝ կ'ապրէին
մայր մը և 4 որդիքը: Գետնաշարժով ա-
ւերակաց կոյտ դարձած այն պալատին
ներքեւի՝ մասամբ փլած խուցին մէջ, հինգն
ալ մէկ տեղ բանտարկուած մնացին:

ԱՅՅՆԸ ՈՐ ԿԸ ԼՈՒԷ: — Արհաւիրքի ա-
ռաջին բոպէները երբ անցան, գերանի
ճնշումին տակ տառապող մայրը, մտածեց

նախ որդիքը. դժոխային մթութեան մէջ մի առ մի ձայնեց անոնց անունները: Վստահացաւ թէ՛ ողջ էին և անվնաս: Նուազկոտ ձայնովը սրտապնդեց, մխիթարեց նա զիրենք. բիշ մը հեծկտանք ու հառաչանք լսեցնելէ վերջ՝ յաւիտեանս լռեց...:

Զարհուրանքի մէջ թաթխուած և մթութեան մէջ կորսուած եղբայրները, խարխափելով զիրար կը գտնեն, կը զրկուին և անմոռնջ կը մնան ժամերով՝ գուցէ նոյն իսկ օրերով, վասն զի սոսկումը քնատու թեան կը մատնէ թշուառները, ու ժամանակի գիտակցութիւնն ամէն անհատ՝ մթութեան մէջ կը կորսնցընէ:

Նազալիա՝ մեծերնին՝ 21 տարեկան օրիորդը յուշքի գալով, կը խնամէր հարազատները, գուրգուրալից խօսքեր կ'ըսէր մայրենի շեշտով մը: Էն փոքրիկը Պրանչիսկոսը՝ տասնամեայ պատանեակ մ'էր: Խաւարմած բանտին՝ թէև չորսն ալ վարժեցան, սակայն ծարաւն և անօթութիւնն ամէնքն ալ լլկել սկսաւ: Իրարու քղանցէն բռնած՝ կը սկսին խարխափել դէպ ի չորս կողմ: Սոխեր գտնելէ վերջը՝ չոր թուզի ծրարն ալ կը գտնեն՝ որ Դննդեան տօնին առթիւ իրենց հօրեղբայրը նուէր զրկած էր: Չեղբերնուն կը գարնուի նաև ջուրի

անօթը՝ որուն մէջի ձիթամանը դարակներէն ինկած ըլլալով, իւզ կը հոտէր: Թուզերը և ձէթոտ ջուրը՝ սննդաբար ըմպելիք և կազդուրիչ կերակուր կ'ըլլան բաւական մ'ատեն: Վերստին խարխափելով՝ Մարսարայ գինիի մի քանի շիշեր կը գտնեն: Նազալիան խնայողի ճշդութեամբ ամէնուն մասը կը բաժնէր: Բայց քոյրերէն մէկը հիւանդ էր: Երբեմն երբեմն չորսը մէկ տեղ լիաթոր «օգնութիւն, հասէ՛ք, զմեզ ազատեցէ՛ք» կը գոչէին, բայց ո՛չ ոք բնաւ լսած էր անոնց ձայնը:

Դովէն սիրեկաններուն երկարածիք սոյլերն միայն կը լսէին, և մայրենի զիակէն ծաւալող նեխութենէն տառապելով՝ մերթ րնդ մերթ կը զանգատէին, թէ «Ի՞նչ չո՞ւ գրացիները չէին փութար գալու՝ զիրենք ազատելու», կարծելով որ միայն իրենց տունը փլած էր՝ իրենց վրայ: Գիշերային լռութենէն և մութէն խաբուելով՝ «ինչո՞ւ այսօր չի լուսնար, կը հարցնէին իրարու... Ո՛հ Աստուած, ինչո՞ւ չեն գար փութով զմեզ ազատելու, կը կրկնէին»:

Մէկ անգամ միայն՝ մարդկային ձայն մը լսեցին որ կ'ըսէր «Մինչև հիմայ վեց քիլոմեդր քալեցի...» Մնացածը չհասկըցան: Դէպ ի այն կողմը բոլոր զօրութեամբ ստէպ ճուաջին. «Օգնութիւն, մենք հոս

տեղը պիտի մեռնինք, օգնութիւն»։ Յուսացին, ականջ դրին և սակայն անկէ յետոյ մեռեալական լուծիւնը ոչ մի շշուկ չխանգարեց։

ԱՆԱԿՆԿԱԼ ԳԻՒՏ. ՅՈՒՍԱՀԱՏ ՕՐԵՐ։ — Ամէն ծակ ծուկ խաւարին մէջ պրպտելու ատեննին՝ անակընկալ մեծ գիւտ մ'ըրին, վայրկենական բերկրութենէ նոյն իսկ լացին։ Միայն տուփ մը լուցկի էր։ Իսկոյն հատիկ մը վառեցին՝ անոր աղօտ լոյսովը կարօտագին զիրար զիտեցին. ապա փութով ոլորեցին այն թուղթը որուն մէջ թուզը ծրարուած էր. մէկ ծայրէն մոմի պէս վառեցին ու գիմեցին իրենց մօրը գտնուած կողմը... Ահաւոր տեսարան...։ Կապուտցած էր անոր իրանը, հաստաբետ գերան մը բուն կուրծքին վրայ կը ճնշէր...։ Թուղթը սպառեցաւ, մարեցաւ լոյսը ու կտրուեցաւ նաև իրենց ազատումի միակ յոյսը։ Երկայն ժամանակ կսկծագին մնացին այն նեխող զիակի շուրջը՝ որ մայր կ'ըսուէր և կեանք տուած էր իրենց...։ Յանկարծ զգացին որ շչելով հով կուգար իրենց՝ մեծ պահարանի կողմերէն։ Լուցկիի լոյսով իսկոյն դատարկեցին անոր մէջի զգեստները. տեսան որ ետևի փայտեղէնը ճեղքուած էր, գուշակեցին թէ պատն ալ փլած պէտք էր ըլլալ՝ ուս-

կից քամին ներս կը խուժէր։ Բոլոր զօրութեամբ զարնելով՝ տախտակները խորտակեցին, որմին պատառուածքէն դուրսի նեղ անցքը սողոսկեցին, անցան և հասան բակին կղպուած մեծ դուռը։ Անոր վրայէն մութ բացուածք մը տեսան։ Երկայն ցող մը գտնելով՝ ծայրը շապիկ մը կապեցին ու խոռոչէն դուրս՝ դէպ ի վեր երկնցնելով շարժեցին և շարժեցին երկայն ատեն, գուցէ ամբողջ օր մը։ Բայց սակայն յուսախար մնացին, վասն զի նաւաբեկութեան այդ նշանակը՝ անամէջ փլատակներու ծոցին մէջ՝ ընդունայն տեղ ծածանեցուցած էին։

Ագահի խնայողութեամբ երբեմն վառած լուցկիի լոյսով շատ ճգնեցան փախուստի ծակ մը գտնել։ Քարակոյտերու օձապտոյտ ծերպերէն, ճեղքուած պատերու նեղ անցքերէն սողոսկելով՝ յաջողեցան իրենց հօրեղբոր չուանեղէնի խանութը մտնել։ Անոր առաստաղին տեղիք տուած բացուածքէն՝ վերի միջնայարկը կրցան ելլել։ Ահա՛ նոր յուսախարութիւն մ'ալ. դստիկոնի սանդուխը՝ փլիված քարերով և փայտերով պաշարուած էր։ Մեքենական աշխուժով ամէն արգելք մէկդի քաշելու քրտնաթոր աշխատութեամբ՝ երբ ուժասպառ կ'ըլլային՝ ստիպեալ կը դառնային

իրենց նախնական նկուղը, ձեթոտած ջուրի վերջին կաթիլներով զօրանալու համար։ Օրիորդ քոյրերնին աշխատանքը կը կառավարէր, իսկ Պրանչիսկոս՝ կարծես գետնափոր կենդանիի բնագոյով օժտուած՝ անվեհեր և խոհական ամէն ծերպէ կը յառաջէր։

Ուտելիք և ըմպելիք բոլորովին կը սպառին. անօթութիւնն և ծարաւը՝ լլկումնին կը սաստկացնեն։ Հիւանդ աղջիկը կը մեռնի։ Իր մարմինը քարածերպի մը մէջ կ'ամփոփեն։ Սոսկալի տխրութեամբ ընկճուած երեք եղբայրները վերջին ճիգերնին կը կրկնապատկեն։ Մեծկակ քար մը խախտելով, վերջապէս յուսոյ նշոյլ՝ լուսոյ շող մը կը ծաթէ եղկելիներուն աչքին։ Պրանչիսկոս իսկոյն իր մանկական մարմնոյն հազիւ սողոսկելի անցը մը կը բանայ՝ բիրաւոր աղիւսներու կիրեղէն բեկորներուն մէջէն, որոնք միշտ ազատութեան անցըը խցել կը սպառնային. կը վերելակէ լեռնադէզ փլատակներու զազաթը։

Անգիտակից, անմեղ փոքրիկը ապշութեան, զարհուրանքի և կատարեալ յուսահատութեան մէջ թաղուեցաւ երբ, իրենց թաղը, Եկեղեցին, բոլոր շէնքերը, բովանդակ Մեսսինան աւերակներու ուլկիւնոս մը դարձած տեսաւ. չի կար շնչող

էակ, ամէն կողմէ դիակներու հոտ կու գար...։ Վհատած, ընկճուած՝ պատանեակի սիրտը կարծես սառեցաւ. այլևս պէտք էր մեռնիլ ինքը և քոյրերը՝ քանի որ ամբողջ քաղաքացիք թաղուած էին...։

ԱՉԱՏՈՒԱԾ. — Յունուար 14ի առաւօտն՝ էր երբ Պրանչիսկոս գրեթէ ժամ մը արձանացած մնալէ յետոյ՝ այրական երկու ձայներ լսեց։ Դարձաւ անոնց կողմը։ Մաքսային ելեմտից երկու զինուորներ էին՝ որոնք հրացաննին ուսընդանութ կախած, փլատակներու վրայէն զգուշութեամբ կը քալէին։

— «Վազեցէ՛ք», կըցաւ արտաբերել՝ անօթի ծարաւ թշուառը։

Ձինուորները կարծեցին թէ մեղմ հեծեծանք մը հասաւ իրենց լսելեաց. կեցած՝ չորս կողմերնին դիտեցին, բան չի տեսան։ Ոսկոր ու կաշի դարձած տղան, բոլորովին փոշիով և աղտոտութեամբ ծածկուած՝ փլատակներէն չէր տարբերէր։ Երբ ճամբանին շարունակել սկսան՝ փոքրիկը աղելաբար շեշտով լսեցուց։

— Կ'աղաչեմ, ի սէր Աստուծոյ, եկէ՛ք...։ Անդրադարձան, տեսան զինքը։

— Ի՞նչ կ'ընես հոս միմակդ, գոչեցին դաժան ձայնով. և ոտքերնուն ապահով յենակէտեր փնտռելու զգուշութեամբ դէպ իրեն մօտենալով։

— Ի՞նչ բանի համար մինչև հոս եկեր ես, կրկնեցին խստութեամբ՝ զինքը գողիկ մը կարծեկով։

— Հո՛ս, մէջը քոյրերս կան։ Եկէ՛ք, հանեցէ՛ք...։

— Ի՛հ, ի՛նչ. մեռելներ կան, կ'ըսես...։

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ. իմ քոյրերս ողջ են. մեզի գթացէ՛ք, օգնեցէ՛ք։

Բարձրահասակ զինուորը ըսաւ ընկերոջ. Սյս տղան երկրաշարժէ պրծող՝ խենթեցածներէն մին կ'երևայ ինծի. շատեր, շատեր կան անոր պէս։

Բայց սակայն, երկուքն ալ ծոցան և փրանչիակոսի դուրս պրծած ծակէն ներս գոչեցին. «Ի՛հի»։

Իզական՝ անուշ աղերսարկու ձայն մը՝ փլատակներու անդունդէն հնչեց.

— «Օգնեցէ՛ք մեզի»։

Անմիջապէս պահանորդներէն մին աւապարեց ազատար զինուորագունդ մը կանչելու. իսկ միւսը թառամած փոքրիկը պլլեց վերարկուին մէջ. առաւ ծունկերուն վրայ այն խորշակահար կոկոնը՝ որ այլ ևս ամէն զօրութիւնը կորուսած, աչքերը գոցած սպառեկու վրայ էր, մխիթարեց, սրտապնդեց որչափ կրցաւ՝ մինչև որ փոսահատ վաշտը (zappatori) հասաւ։ Ա-

մենամեծ զգուշութեամբ հազիւ ծամածուռ նեղ անցքը ընդլայնեցին, լոյս աշխարհ բերին երկու քոյրերը, իսկոյն ահեղաշողորդ փլուզում մը խցեց նկուղը՝ փոշիի ամպ մը երկինք բարձրացնելով։

Տասնութ օր թաղմանէ վերջ յարութիւն առածները՝ պատգարակներով Սափոյիս զրահաւորին հիւանդանոցը փոխադրեցին։ Նոր և աղետարշ տեսարան մը բացուեցաւ հոն և բազմաթիւ ներկաները յուզեց, մորմոքեց։ Հազիւ երեք հարաւ գտները զիրար գտան, գրկուեցան իրարու ու մեծաձայն սկսան աշխարհել իրենց մայրը, իրենց քոյրը՝ որոնք այլևս իրենցմէ բաժնուած փլատակներու տակ կը ննջէին։ Կարծես մինչև ցարդ իրենց ցաւերուն ուժգնութիւնը զսպուած մնացած էր և կամ աղէտին ահագնութիւնը չէին ըմբռնած՝ քանի որ աւերակներու անդունդին մէջ իրարու բաղդակից էին և մահը զիրենք բաժնած չէր։ Բաժանումը՝ իրենց ազատումով կը սկսէր. իրենց նոր կեանքը՝ կաթոգին մօր, սիրելի՛ քոյր յաւիտենական անջատումին սկզբնաւորութիւնն էր։

Ցաւագին և անուշ նայուածքով դիւցազնիկի կուրծքէն չէ՛ր որ կ'ըլլէին հեծեծանքը, այլ անոր ոգւոյն խորերէն կը բղխէր դառնութեան հառաչանքը։ Յով-

հաննա՝ եղբոր վերևի անկողնոյն մէջ ընկողմանած, աւելի լուրջ և տանջուող դիմագիծ մ'ունէր, անոր ուշիւմ աչքերը յանկարծական լուսոյ սաստկութենէն կը խրտուղէին: Երբեմնի գեղուհի Նաթալիան այնքան հիւժած մաշած էր՝ որ ի սկզբան՝ տեսութեան եկող ազգականը՝ մայրը կարծեց տեսնել: Խեղճ թշուառներ, 18 օր կատարեալ հոգեվարք քաշած էին... Ո՛հ մտածելն իսկ արտասուել կու տայ:

Երբ անոնց՝ ո՛րքան ժամանակ փլատակներու տակ մնացած ըլլալն հարցուեցաւ, պատասխանեցին (ինչպէս 15 օրէն ազատուող մարդը). «Երկայն, շատ երկայն ժամեր: Երեք կամ չորս օր»:

Օրհնեալ պատրանք՝ զոր կը պատճառէ շարունակական մթութիւնը, որով ողջ-թաղուածներու յուսահատութիւնը կը չափաւորուի և որով ապականած օդի ճնշումին և անսուղութեան սաստկութիւնը նուազ զգալի կ'ըլլայ: Օրհնեալ պատրանք, վասն զի անով՝ կրելիք եղբրական մահուան արհաւիրքը՝ ղեռ հետու կը կարծուի իրենցմէ:

Երեք ողջ-թաղեալները՝ Նիւ-Եօրքի մէջ հայր և եղբայր ունէին:

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՐՈՒԱԾԸ

Քառօ Պիանքէդդի տեղակալը՝ անվահեր շեշտով գոչեց իր զինուորներուն.

— Պատասպարուեցէ՛ք:

28 հարիւրորդամեղը տրամագծի բացուածքով՝ ոմբարձակ մարտկոցին՝ չորրորդ թնդանօթի ծառայող զօրականները՝ իսկոյն քաշուեցան ամրոցիկի կողերուն՝ զրահապատ թաքստոցներուն մէջ:

Թշնամիի գիծէն արձակուած ահուկի ումբը՝ մթնոլորտը սոսկալի շառաչիւնով, ահաբեկիչ գոռումով կը ցնցէր, եղբրական զալուստ մը գուժելով:

Պատասպարուեցէ՛ք հրամայող տեղակալը՝ իր թնդանօթին բով դիւցազնաբար կանգուն՝ վերջին բոպէին կըցաւ քաշել հրանօթին չուանիկը՝ ու կրակել նպատակին ամենաճիշդ ուղղութեամբը...:

Դժոխային կործանում մը իսկոյն տեղի ունեցաւ: Ամրոցիկը, սանդը, զրահաւորումը, զինուորները և բոլոր շրջակայ իրերը՝ կարծես յանկարծական հրաբխային պոռթկումի մը զօրութենէն՝ կործանած,

Զախձախուած, խորտակուած էին: Աւազալից պարկերու, փայտէ գերաններու, պողպատի սահմուկած կտորներու, երկաթէ գօտիներու, անջատուած և Զախձախուած մեքենական ագուցումներու խառնիխուռն կոյտ մը՝ մարտկոցին երբեմնի վայրը կը ցուցնէր: Ճիշտ այդ վայրին կեդրոնը հասած՝ պայթած էր Աւստրիական ճակատէն արձակուած 305-նոց ահեղամեծ ումբրը:

Բայց սակայն քաջարի իտալացիք՝ այդ զժբազդ հարուստը ընդունելով հանդերձ՝ դադրեցուցած էին իրենց ռազմական գործունեությունը։ Ընդհակառակն, աւերածի այդ ողբալի վայրէն՝ աւելի եռանդեամբ՝ հակազդեցություն ձեռնարկած էին։

Միեւնոյն ըստ էին մէջ, հետզհետէ երազաբար հազարաւոր ռումբեր՝ քսան հրանոթներու բերաններէն ժայթքեցին թշնամիի թաքուն բերդերուն վրայ։ Արքունիք (la Corte) կոչուող ամրոցը՝ որ յարձակողական դրութեան կեդրոնավայրը կը կազմէր, աւերակի վերածուեցաւ. բոլոր թնդանօթները հարուածուեցան և լուծեան դատապարտուեցան։ Խտալացւոց այդ աւերանոցը պատերազմի իրիկունը՝ պանծալի յաղթութեամբ մը պսակուեցաւ։

Զօրապետը կը հրամայէր. — «Հողաւից տոպրակները զգուշութեամբ մէկդի՛ բաշեցէք : Թնդանօթի քով կուտակուած գերանները վերցուցէ՛ք : Աւերակներու տակ ինկած քաջերը պատկառանքով դո՛ւրս բերէք» :

Նոյն զօրապետը՝ մարտկոցի չորրորդ հրանօթի իրեղէնները մէջտեղ հանելու համար՝ անձամբ ամէն աշխատութիւնները կը ղեկավարէր և զինուորաց վրայ կը հսկէր, որոնք մեծ խնամքով մեռեալ զինակիցներու գոյքերը կը հաւաքէին, իբր յիշատակ յղելու համար իւրաքանչիւրի ընտանիքին. իսկ ռազմականի վերաբերեալ իւրերը՝ վերստին կրկին օգտակար ընելու դիտումով կը ժողովէին:

Թնդանօթածիգ զինուոր մը յանկարծ
աղաղակեց:

— Հո՞ս է, հո՞ս: Տեղակալ Պիանցեդ-
դիի մարմինը հո՞ս է:

Թշուառ ու սպային անշարժ պառկած էր,
քարերէ, հողակոյտերէ, գերաններէ և
այլ խորտակուած իրերէ ձևացած շեղջա-
կոյտին տակը:

— Մենանձ է թէ ո'չ, կը հարցնէին աս-
տէնքը:

Զօրապետը, զօրականները՝ խանդաղատալի զգացումով փութացին առիւծաբար ինկածին շուրջը:

Հազարումէկ զգուշութիւններով յաջողեցան անոր մարմինը աւերակներու շեղջերէն դուրս հանել:

Արտաքսապէս՝ սպային վրայ ո՛չ մի ծանր վէրքի նշան չկար. մի միայն ճակտին վրայ և քունքերու կողմը զանազան կտպոյտ բիծեր կը տեսնուէին, որոնք սաստիկ ճգմուածքի արդիւնք էին:

Տեղակալը դեռ ողջ էր:

Ահռելի պայթումի պահուն՝ մարտկոցի բոլոր լաստակերտները յեղաշրջուելով՝ Պիանքէդդիի թնդանօթին քով տեսակ մը տաղաւար ձեացուցած էին՝ որուն ներքե բախտով պատասպարուած մնացած էր սպային մարմինը, մինչդեռ թշնամւոյն ուումը իր չորս կողմը մահ սփռած և ամէն ինչ փճացուցած էր:

Քանի մը օր վերջը՝ երբ հագիւ Պիանքէդդի տեղակալը հիւանդանոցի մէջ քիչ մը սթափեցաւ, բարձին մօտէն՝ անուշիկ ձայն մը շշնջեց. «Փառք տուր Աստուծոյ՝ որ կեանքդ ազատած է»:

Եւ յիշատի՝ կործանումի ահռելի վայրկենին, ինքը՝ որ ամենէն աւելի վտանգալից կէտին վրայ կը գտնուէր՝ բախտի զուգա-

ղիպութեամբ՝ ինքը մի միայն ողջ մնացած էր՝ մահացուցիչ փրատակներու տակ:

Բայց սակայն Պիանքէդդի տեղակալը, կարծես գանկին մէջ դատարկութիւն մը կը զգար. յիշողութիւնը կորուսած՝ հագիւ հազ միտքը կու գար վերջին օրուան պատահարը, և աչքերուն մէջ ալ ահաւոր կսկծանք կը զգար. լոյսէ կը խորշէր, ո՛ր և է զօրաւոր գոյնով առարկայ չէր կրնար տեսնել. մերթ տարօրինակ լոյսերու փայլատակումներ և մերթ թանձր խաւարային մթութիւններ իր ջղային դրութիւնը կը հարուածէին և զառանցողի յանկարծակիան ցնցումներով կը վրդովէին:

Արտաքսապէս՝ օրըստօրէ կարծես հանդարտելու և առողջանալու շրջանի մէջ մտած էր: Սկսած էր առանց նեղութիւն զգալու՝ սպիտակազգեստ Գթութեան Քոյը՝ միւս հիւանդապահ աղախիճներէն զանազանել, կը համրէր մահիճներու շարքը, և նոյն իսկ սրահին ծայրը Տիրամօր խորանիկի վրայ զետեղուած սիրուն ծաղիկները կը տեսնէր:

Ո՛րքան երջանիկ կը զգար ինքզինքը երբ կ'ըմբռնէր թէ կեանքի քաղցրութիւնը իրեն վերստին ժպտիլ սկսած էր: Ո՛րքան ուրախութիւն կը զգար՝ երբ կը լսէր թէ ինքը և իր զինուորները հայրենիքի պա-

տուարեր եղած էին. թէ իր մարտկոցին 28-նոց ումբերը՝ հարուածներու ճշդութեամբը և քանդելու կարողութեամբ՝ ըստ քանչելիք կը դատուէին և իրեն արձակած վերջին հարուածը ամենէն աւելի զօրաւոր հակազդեցութիւն պատճառած էր՝ 305-նոցը արձակող ախոյեանին:

— Քոյր, պիտի կարենամք քիչ ատեն նէն դառնալ պատերազմի դաշտը, իմ թընդանօթիս քովը, — կը հարցնէր տեղակալը՝ իրեն ծառայող բարի Մայրապետին, ուրուն ստէպ կը կրկնէր թէ. — «Ես ինքզինքս այլ ևս լաւ կը զգամ և շատ լաւ...: Եթէ, սա աչքերուս ներքին կսկիծը չըլլար, և սա տաղտկալի պղտորատեսութեանէս ազատէի՝ ստուգիւ ինքզինքս բոլորովին առողջացած պիտի համարէի»:

— Սիրտդ հանդարտ պահէ, Պր. Տեղակալ, ապագային մտածումով միտքդ մի՛ յոգնեցներ՝ որպէսզի շուտով կազդուրուիս, կը պատասխանէր Կուսակրօնը, և բարեպաշտ զգացումով կը յաւելուր. Զարհուրելի փլատակներու տակ հրաշալի ոճով ողջ մնացած ըլլալդ յիշելով՝ Նախախնամութեան հազար փառք տուր, և համակամութեամբ ու երախտագիտութեամբ ասկէ յետոյ Աստուած ինչ որ քեզի շնորհէ՝ զոհացիր, և հոգեկան կատարելութեանդ ծառայեցուր:

— Ո՛հ, իրաւունք ունիս յարգելի Քոյր. այո՛, այո՛, պատերազմիս այն վերջին օրը կատարեալ դժոխքի կրակներու մէջ զըտնուեցայ...: Սակայն, Քոյր, ըսէ՛ ինչ կը նշմարեմ, **ի՞նչ են այդ տեղի ճերմակ պատին վրայ տեսնուած սև սև երիզները, թուխ թուխ բիծերը:**

— Ես բան չեմ տեսներ...: Հա՛, անոնք... մութ ստուերներ են...:

— Ի՞նչ բանի ստուերներ:

.

Գթութեան Քոյրը ճշմարտութեան հակառակ չխօսելու համար, աճապարեց, հեռացաւ թշուառ Պիանքէդղի քովէն՝ ուրիշ հիւանդներու իրեն սպասելն պատճառելով:

Տեղակալը կռահեց որ Մայրապետին այդ ոճով հեռանալը՝ անբնական էր: Նշմարած էր նաև որ անոր միշտ պայծառ և անուշ ու ժպտուն դիմագիծն, յանկարծական տխուր արտայայտութեամբ համակուած էր:

*
* *

Առաւօտ մը՝ Պիանքէդղի տեղակալին անարին մօտեցան զինուորական հրամանատար Բժիշկը և ուրիշ քաղաքացի մը:

Իրակ. Գէպքեր

Վերջինս Պոլոնիայի Համալսարանի բժշկապետն էր: Յարգալից բարեներ փոխանակուեցան:

Գիտնական Ուսուցչապետը փափաքեցաւ հիւանդը զննել: Եւ յիրաւի ամենայն խնամքով ըննութիւն մը կատարեց: Սա ալ ուրիշ բժիշկներու ոճով՝ Պիանքէզզիի աչքերուն խորքը դիտեց, ակնակապիճները շօշափեց, ականջներու ետեր և քունքերուն դպաւ, և այլն. ապա հրամանատարին հետ, լակոնական բառեր փոխանակեց ուսումնական ծածկալիզու բացատրութիւններով՝ որոնք հիւանդին հաճելի չեղան:

Ուժգին վիրակաւոյրիւն (*trama*), ներքսակողմեան արիւնահոսութիւն (*ematoma*), ցանցատեսակի ճնշումն, ծանր խաժախտ (*glaucoma*)....:

Ո՛հ, գոնէ աւելի բացայայտ խօսած ըլլալին: Գոնէ զինքը խնամողները որոշ ըսէին՝ իրենց մտահոգութեան պատճառը, և այդ օրհնած աչքերուն ախտաբանական վիճակը....:

Պիանքէզզի անորոշ խօսքերու հանդէպ սաստիկ կը սրտնեղէր և մտատանջութեան կը մատնուէր:

Հայելի մը ուզեց՝ սա վարպետ բացատրութեամբ:

— Քոյր, անշուշտ մօրուքս շատ երկըն-

ցած պիտի ըլլայ. ո՛վ գիտէ ինչպիսի՛ հրէշային կերպարանք առած եմ. կ'ուզեմ մէյմը դէմքս տեսնել:

Հայելին ձեռք առնելով՝ ծնօտին շուրջը աճած և զալարուած անխնամ մազերը դիտելու տեղ՝ իսկոյն ուշադրութիւնը աչքի բերերուն սևեռեց. կարծես անոնց խորքը նորութիւն մը կ'ուզէր տեսնել:

— Մի և նոյն բիւրբոս են, միևնոյն շագանակագոյն ծիածաններս, միևնոյն վառվռուն աչքերս են: Ո՛չ մէջը և ո՛չ դուրսը բնաւ փոքրիկ կարմրութիւն մ'իսկ չեմ տեսներ, աչքերս չեն փոխուած, լաւ են. կ'ըսէր ինքն իրեն:

Բայց սակայն տեղակալը աչքերուն արտաքին լաւութեան վրայ սրտովն համոզուած չէր: Կը զգար թէ անոնք առաջուան կենսունակութիւնը չունէին. ու թէև սուր կակիժները կը նուազէին, բայց օր ըստ օրէ կ'աւելնային, սև ամպեր, մեծամեծ ստուերներ տեսնուելու երևոյթները՝ որոնք թանձր վարագոյրներու նման իր տեսութեան լոյսը յամառութեամբ կը խափանէին:

*
* *

— Ազնիւ Քոյր, ի՞նչ կը նշանակէ *glaucoma*:

Մայրապետը՝ եղած հարցումէն յանկարծակիի գալով՝ անմիջապէս սա բացատրութիւնը տուաւ.

— Ակնակապիճի խորքը պատահող ծանր հիւանդութիւն մ'է՝ որ հետզհետէ սաստկանալով՝ ենթական վերջնականապէս աչքին լոյսը կը կորսնցնէ:

— Վայ իմ գլխուս, բացագանչեց աղէխարշ ձայնով՝ թշուառ տեղակալը: Ո՛հ, հիմայ հասկցայ իմ դժբաղդ վիճակս... Ուրեմն՝ պիտի խաւարի՝ ինձ համար արեգակին լոյսը... ուրեմն՝ իմ սիրուն աչքերուս կեանքը՝ քիչ ատենէն պիտի շիջանի...:

— Ինչո՞ւ այդպէս յոռի կը մտածես, Պր. Տեղակալ, վրայ բերաւ՝ այլայլած Բոյրը: Չես գիտեր որ տմէն հիւանդութեանց դարմանները կան, և թէ բարեպաշտ քրիստոնեան՝ միշտ յուսալու է:

— Բոյր, ընդունայն տեղ զիս համոզել մի՛ աշխատիր. այլ ևս չեմ խաբուիր. գլխուս պատահելիքը բոլոր ծանրութեամբ ըմբռնած եմ....

Պիանքէզդիի այտերէն՝ առաջին անգամ դառնութեան արտասուքը նշմարող ըլլալով՝ Բոյրը կը ժխտէր թէ, իւր վիճակը բոլորովին յուսահատական չէր: Իսկ զօրականը կ'երերցնէր զուրիսը և կը հարցնէր:

— Պիտի կուրնան, պիտի կուրնան իմ լոյս աչքերս:

*
* *

Շաբաթներէ ի վեր՝ այլ ևս իր սեւեռեալ մտածութիւնը այդ էր. և այդ գինքը կը մաշեցնէր: Արդեօք ստուգիւ բոլորովին աչքերուն լոյսը պիտի մարէր:

Եւ սակայն չէր համարձակեր սոյն հարցումը այլոց ուղղելու: Կ'ըմբռնէր թէ ճշմարտութիւնը իրմէն պիտի ծածկէին: Կը տենջար, ո՛հ սաստիկ կը տենջար ստոյգը գիտնալ:

Բժիշկները կ'ապսպրէին բացարձակապէս հանգիստ կենալ անկողնոյն մէջ, զուրիսը անշարժ պահել, չկարդալ, աչքերը չյոգնեցնել, սեւեռեալ մտածութիւն չունենալ:

Եւ սակայն տեղակալը կ'ուզէր փարատել մտքին այդ դժնդակ տարակոյսը:

Յոյս և կասկած՝ հետզհետէ կը սպառէին Պիանքէզդիի ուժերը և նպատակին չէր հասներ:

Առաւօտ մը՝ օգնական բժիշկը՝ հիւանդին այցելութենէ վերջը, գրասեղանին վրայ կը մոռնայ իր նօթագրութեան թուղթը: Պիանքէզդի կ'իջնէ անկողնէն, կ'առնու

զայն: իր հիւանդութեան վերաբերող տեղեկագիրն էր: Կը կարդայ.

Ինֆնոիթիւն: — «Տեղակալ Քառօ Պիանքէդդի, Երբորդ ամրոցային թնդանօթածիգ»:

ԱՆՏԱՅՈՅՑ: — «Ծանր վիրականութեամբ՝ աչքերուն ցանցատեսակի անջատումն»:

Ապա, ինչ ոճով սոյն հիւանդութեան ենթակայ ըլլալուն պատմութիւնը գրուած էր, մարտի ատեն՝ դիւցազնական վերջին արարքն գովաբանելով:

Ուսումնասիրող ընթերակայ բժիշկը հոն նշանակած էր նաև իր օրական դիտողութիւնները:

Վիրաբուժական գործողութիւն և գիտելիք՝ գլխակարգին տակ գրած էր.

— «Տեսութեան կարողութիւնը անընդհատ գէշնալու հետ է: Ք... Համալսարանի Մասնագէտ բժշկապետն ալ հաւատ տեց որ ակնակոպիճի վիրաբուժական գործողութիւն կատարելը՝ անօգուտ պիտի ըլլայ»:

«Բժշկապետ Ա. Ա. աչաբոյժը հաստատեց՝ որ հիւանդը ճակատագրուած է՝ աչքին լոյսը իսպառ կորսնցնելու»:

Թշուառը՝ այս բոլորը զարհուրանքով կարդալէ վերջը, սրտին աննկարագրելի

տխրութեամբ և յուսահատ թախծութեամբ՝ ինկաւ անկողին:

Երեսնամեայ առոյգ հասակի մէջ կորսնցնել տեսանելիքը: Այր կատարեալ տաւրիքի մէջ — յորում մերձաւոր ապագան իրեն համար՝ նոր փայլ, նոր բաղդ, նոր կեանք կը խոստանար, — զրկուիլ կեանքի վայելքը և վայելչութիւնը իւր մէջ ամփոփող՝ շողշողուն գոհար աչքերէն ...:

Ո՛հ, ինչպէս սարսափահար կ'ըլլար խեղճ Պիանքէդդին, ինքը որ դէպ ի ռազմադաշտ անվեհեր մեկնելու միջոց նոյն իսկ բուժական անձը, բուժանդակ կեանքը Հայրենիքի փառաց խորանին ողջակէզ մատուցած էր: Նա այն ատեն ինքզինքը երջանիկ կը համարէր, մտածելով որ իր կեանքի գինով՝ նուիրական Հայրենիքի սիրուն զաւակներուն և բոլոր ընտանիքներուն ազատութեան և պաշտպանութեան ախոյեան պիտի կանգնէր:

Ճշմարիտ հաւատացեալ մ'ըլլալով՝ Աստուծոյ մեծ շնորհքը կը նկատէր՝ սոսկալի կործանման մատնուած մարտկոցավայրէն ողջ դուրս հանուիլը, մինչդեռ իր զինակիցներէն ո՛չ ոք ազատած էր:

Բայց սակայն, այժմ բոլորովին կուրնալու դատապարտուած ըլլալը մտաբերելով՝ յուսահատօրէն կը հեծկլտար:

— «Երանի՛ր թէ ես ալ մեռած ըլլայի»
— Կ'աղաղակէր ռազմադաշտի դիւցազ-
նը՝ և փոքր տղու մը պէս՝ դառն կ'արտա-
սուէր:

*
* *

Պթութեան քոյրը սրահէն ներս մտնե-
լուն՝ տեղակալ Պիանքէդդիի, անկողնէ
դուրս, ոտքի կանգնած ըլլալը տեսնելով,
նեղսիրտ շեշտով մը գոչեց.

— Ի՞նչ կ'ընէք պարոն. չէ՞ք գիտեր
որ ձեզ արգիլուած է չեւելի, անկողնէն
չջարժիլ:

Ձինուորականը տխուր ժպիտով պա-
տասխանեց.

— Պարտէզ կ'ուզեմ ելլել: Արեւու ճա-
ռագայթները որքան չքնաղ կը լուսաւորեն
այսօր... Ո՛հ կ'ուզեմ, կ'ուզեմ դեռ
տեսնել, դեռ վայելել...:

— Սակայն առանց բժշկի բացայայտ
հրամանին կարելի չէ:

— Պէտք չկայ հրամանի... այլ ևս
բժշկապետը ինծի չի նեղանար... Գրուած
է... հոն, թուղթին վրայ գրուած է իմ
դատապարտութիւնս...:

Կրօնաւորութիւն՝ կսկիծէն քար կտրե-
ցաւ:

Եւ Քառլօ Պիանքէդդի Տեղակալը ելաւ
պարտէզ:

Փայլուն աչքերուն դիմաց, ստէպ ստէպ
կարծես սև շղարշներ կը քաշուէին: Սա-
կայն դեռ կրնար տեսնել գեղեցկերանգ
ծաղիկներ՝ որոնց հետ կարծես կը խօսէր,
կարծես հրաժեշտի ողջոյն կու տար:

Յառաջեց դէպ ի պարտէզի դուռը. դի-
տեց պողոտան, և կարծես երթեկող բազ-
մութենէն վշտահար՝ ներս քաշուեցաւ:

Մօտեցաւ հիւանդանոցի մուտքին աջ և
ձախը ծածանող դրօշներուն: Համբուրեց
կարմիր խաչը, մարգրիտ արտասուքներ
հոն դրոշմելով: Գուրգուրանքով ու դողդո-
ջուն մօտեցաւ, զրկեց Ազգային Եռագոյնը,
համբուրեց ու համբուրեց...:

Երերոտ քայլերը ուղղեց դէպ ի Եկե-
ղեցեակը. համակամութեան անուշ՝ միան-
գամայն երկիւղած ժպիտով՝ խորանին առ-
ջեւ ծունկի եկաւ և խոնարհեցուց ասիւրուն
մէջ առած գլուխը: Աղօթեց, երկար ա-
տեն աղօթեց:

Ու երբ դարձաւ անկողին, դրացիներ-
ըր զինքը հանդարտ և անդորրաքան տե-
սան:

Պատրաստ էր վերջին հարուածը ընդո-
նելու:

Սեպտեմբերի պայծառ առաւօտ մ'էր՝
երբ տեղակալ Պիանքէդդի շուրջը աղմուկ-
ներ լսելով՝ և զգալով որ զթուլթեան ֆոյ-
րը դէպ ի իրեն կու գայ, ըսաւ.

— Քոյր, այսօր ո՞րքան լուսնաւր
կ'ուշանայ:

— :

Հասկցաւ թէ լուսամուտները բաց էին,
և զով քամին իր այտերը կը փայփայէր:

Եւ սակայն այլ ևս արեւու ճառագայթ-
ները իր աչքերուն ցանցատեսակին վրայ
չէին ներգործեր:

Խաժախտը զինքը բոլորովին կուր-
ցուցած էր:

Արտասուքի գողտր մարգարիտներ այն
մարած բիբերէն դուրս ծորեցան:

Պիանքէդդի թաշկինակով իսկոյն սըր-
բեց զանոնք, և միշտ քրիստոնէաբար ա-
պրած քաջարի զօրականը մըմնջեց.

— Տէ՛ր իմ և Աստուած, օրհնեա՛լ ըլ-
լայ Քու կամքդ: Աշխարհիս Լոյսը խաւա-
րեցաւ ինձ համար, յաւիտենական երա-
նաւէտ Լոյսիդ զիս արժանի ըրէ՛:

ՓՈՔՐԻԿ ՔՈՅՐԵՐԸ

Լիտոյ՝ վենետկոյ լճակին այն հմայիչ
վայրն է՝ ուր ծովային բաղնիքներու եղա-
նակին, աշխարհիս մեծատունները և ազ-
նուականները բազմութեամբ կը դիմեն:

Grand Hôtel des Bainsի ճաշասրա-
հին մուտքին վրայ կ'պցուած էր ազդագիր
մը, յորում կ'ըսուէր թէ «Ծերերու Ա-
պաստանարանին ինպաստ, փոքրիկ Քոյրեր
հաւաքոյթի պիտի գան»:

Խնճոյքի առաջին և երկրորդ զանգակի
նշաններուն, գրեթէ ամէն բաղնետները
զուարթութեամբ և աշխուժիւ ճաշա-
րան փութացին: Բարձր դասակարգի այ-
րերը՝ կուրծքի լամբակին վրայ թարմ
ձաղիկներ ունէին, իսկ կիները իրենց շքեղ
արդուզարդին մէջ կը ճիւղային:

Վերոյիշեալ ազդագրին դիմաց, գրեթէ
ամէն ոք ժպիտ և խօսակցութիւն ընդ-
հատելով, ակնարկ մը նետելէ վերջ՝ դիմա-
զըծի թթու արտայայտութիւն մը ցոլացը-
նելով, կ'երթար՝ պտուղներու բուրգերով

և վարդերու փունջերով զարդարուած սե-
ղանին երկայնքը տեղ զբաւելու:

Շատ չանցած՝ ամէնուն խօսակցութիւնը
ողորմութիւն հաւաքուելու ազդագրին վրայ
դարձած էր, և հակառակութեան ստուերը
համակելով ամէնուն սիրտը, կը բողո-
քէին բաղնէական պանդոկներու հիւրերուն՝
սոյն ոճով շահագործելուն դէմ:

— Այ՛ ձանձրացայ, կ'ըսէր մանկա-
մարդ տիկին մը քովինին, վաղը վերջ
կու տամ բաղնիքներուս: Հոս գալէս
ի վեր այս երրորդ մուրողութիւնն է որ
տեղի կ'ունենայ: Հաւատա՛ տիկին, ստակս
լնցաւ...: Պանդոկը ահաւորապէս սուղ,
բաղնիքներու, բժիշկներու, ծառաներու վը-
ճարումները կրկին գին, հետս տանելիք
վենետիկեան յիշատակները թանգ, և ա-
սոնց վրայ աւելցուր ուրիշ մանր մունր
հազար ու մէկ ծախսերը, ստուգիւ կրե-
սոսն իսկ պիտի սնանկանար հոս: Եւ ահա՛
կու գան նաև անընդհատ՝ խեղճ ու կրակ
հաստատութեանց համար մեզմէ զրամներ
մուրալու:

— Իրաւունք ունիք տիկին, լիովին հա-
մաձայն եմ ձեզի, սիրելի տիկին, կը
կրկնէր աջակողմեան ընկերուհին:

— Ե՛ս, կը շեշտէր հաստաբեատ պա-
րոն մը, կ'ընդունիմ Ապաստանարաննե-

րու, Աշխատանոցներու, Սփոփարաններու
կարեւորութիւնը, և սիրայօժար ամէն տարի
իմ բնիոնս չեմ զլանար, բայց անոնցմէ
դուրս՝ կը փափաքիմ որ Փոքրիկ Քոյրերը
զիս անհանգիստ չընեն:

— Շատ տարօրինակ կը գտնեմ, ա-
ւելցուց ուրիշ մը, որ հո՛ս օտար եկուոր-
ներէ անընդհատ նպաստներ կը մուրան.
մինչդեռ պէտք են մտածել որ օտարա-
կանները հո՛ս գալով՝ արդէն տեղական
առուտուրին մեծապէս կը սատարեն: Եւ
դարձեալ ամէն մարդ կրցածին չափ՝
իւր ծննդավայրին աղքատներուն և բա-
րեգործական հաստատութիւններուն կը
նպաստէ. բայց հո՛ս անծանօթ հիւրերէ
ողորմութիւն մուրալնին՝ անժխտելի զեղ-
ծում մը կը նկատեմ:

— Oh! yes? զեղծո՛ւմ, զեղծո՛ւմ, կը
բացազանչէին խումբ մը անգղիացիներ՝
ամէն տեսակ ձայներու ելեէջներով, միշտ
դրամ տալ, դրամ նուիրել մենք...:

— Այո՛, դուք միշտ կը հաճիք զրամնիդ
ձեր զրպանին մէջ պահել, կամացուկ մը
մրմռաց երիտասարդ սպայ մը, և ապա
բարձրաձայն. — Իմ կարգիս, ես համո-
զուած եմ որ՝ մարդս ամէն տեղ երբ թը-
շուառներու հանդէպ գտնուի, պէտք է կա-
րողութեան համեմատ ողորմիլ...: Եւ մենք

ները մէջտեղ քաշած էին և մեծ ոգևորութեամբ կը ճամարտակէին, երբ ճաշասրահին ղռները բացուեցան ու Ծերերու և Աղքատաց ծառայող երկու Գթութեան Փոքրիկ Քոյրեր ներս մտան:

Առաջինը տարեց էր, բարձրահասակ, տժգոյն, համեստ՝ բայց ո՛չ երկչոտ քայլերով. սեղանի մէկ կողմէն միւսը՝ անայլայլ կ'անցնէր և բաղնիկը օտարականաց կ'երկնցնէր ողորմութեան պնակիկը: Դիմագծի քաղցր արտայայտութեամբ, մայրագորով ժպիտ մը շրթունքներուն, զըլխու մեղմ խոնարհումով և արժանապատուութեամբ՝ իւրաքանչիւր բարերարի շնորհակալութիւն կը յայտնէր:

Երկրորդը մատղաշ տարիքի մէջ էր, նիհար և նազելի շարժուածքով, սև շղարշով սքողուած՝ սպիտակ գլխանոցին մէջ, իւր ալիքերը ամբնալէն նուրի պէս շառագուռած էին: Հիւրերու հետաքրքիր նայուածքը ո՛րքան սաստկութեամբ անոր կը հետևէր, ինքն ալ այնքան յամառութեամբ աչքերը ամփոփ վար բռնած էր, և ողորմութեան պնակիկը բաղնիկներուն երկարած ատեն՝ ձեռքերուն ղողղջելէն կը հասկցուէր՝ որ իւր սրտին յուզումը ինչ աստիճան սաստիկ էր:

Կէս ժամ առաջ, այդքան հակակրու-

թեամբ Փոքրիկ Քոյրերու գործին դէմ խօսողները, ի տեսիլ իրենց պատկառելի համեստութեան, չի տատամեցան քսակներն լայն բանալու, և յանուն Աստուծոյ և յանուն թշուառ մարդկութեան՝ իրենց երկարող պնակիկներու մէջ զետեղելու ոսկի կամ արծաթ դրամներ:

Գթութեան քոյրերն ալ գոհութեամբ սեղանի երկայնքէն կը յառաջէին և օտարական նպաստատու հիւրերու դրամ ձեռքելուն ատեն՝ անուշիկ ձայնով շնորհակալութիւննին կը յայտնէին:

Շնորհալի երկչոտը՝ քաջալերութիւն կ'առնուր և կ'ուրախանար տեսնելով իր պնակիկին առատ հունձքով ծանրաբեռնիլ՝ ի նպաստ Անկարող Ծերերու:

Սոյն պահուն պնակիկը մօտեցուցած էր Բրօֆէսօրին, որ ի զարմացումն ներկայից՝ իրեն երկարած դրամի ափսէն իրմէն հեռացուց ձեռքովն, ու վանկ առ վանկ շեշտելով բարբառեցաւ.

— Եւ ո՛չ իսկ դանգ մը կու տամ, ո՛չ ձեզի և ոչ ալ ձեր պատասպարելոց: Ծոյլ մի՛ կենաք, աշխատեցէ՛ք և հասարակաց ողորմութեան կարօտ չէք մնաք:

Դրամի տեղ՝ ափսէին վրայ ինկաւ Փոքրիկ Մայրապետին հրատապ արտասուքը՝ որ առաջին անգամ լսելով այդպիսի բա-

ցագանչութիւն մը, չէր կրցած սրտին յուզման յաղթել. բայց անմիջապէս ներդաշնակ ձայնիկովը պատասխանեց.

— Շնորհակալ եմ ձեր բարի խորհուրդին. ի փոխարէն՝ Աստուած զձեզ վարձատրէ:

Գթութեան քոյրը յուզումնալից՝ պնակը երկարեց վերոյիշեալ սպային: Սա վսեմութեամբ ոտը ելաւ, ցոլացող գոհար արտասուքին վրայ ոսկի մը զետեղելով խօսեցաւ.

— Սիրելի Քոյր, ի սրտէ կը ցաւիմ՝ ձեր բարի ծերերուն ի նպաստ՝ աւելի մեծ նուէր ընել չկարենալուս. սակայն թոյլ տուէք ինձ, սեղմեմ ձեր ձեռքը ի նշան գնահատումիս ձեր անձնուրաց գործունէութեան, որ ձեր ազնիւ ընկերունիներով շատ մը թշուառներու արտասուքը կը ցամքեցնէք:

Մայրապետը ժպտուն՝ գլուխը բարձրացնելով՝ դողդոջ մատները երկնցուց սպային: Սա միայն այն պահուն ճանչցաւ ղիմացի անձնաւորութիւնը և յուզուած աղաղակեց.

— Զո՞վ կը տեսնեմ... Դո՛ւ Մարգիզուհի Աննիկ.... և արտաբերեց խալաւկան բարձր ազնուականութեան ազգատոհմի մը անունը ու ծռեցաւ՝ ամենախորին յարգանքը համբուրեց ձեռքը:

Այս անակնկալ յայտնութեան վրայ, Գթութեան քոյրը դե՛ռ աւելի շիկնելով և իւր կրօնական առաքինութեան մէջ յուզուելով, աճապարեց խոյս տալ և միանալ մուրացիկ ընկերունիներուն քով:

Միջադէպը ամէնուն ուշադրութիւնը գրաւած էր և Մարգիզուհի Աննիկին պատմութիւնը բերնէ բերան կը ծաւալէր: Ո՛հ, ստուգիւ կաթողիկէ Կրօնաւորական կարգերու մէջ ո՞րքաններ կան՝ որոնք ծաղիկ հասակի մէջ, տոհմային պանծալի տիտղոսները, ծնողական հարստութիւնը, կեանքի վայելքը մերժելով՝ ինքզինքնին Աւետարանական խրատներու խստութեան կ'ենթարկեն, անծանօթ և արհամարհեալ մնալը յանձն կ'առնեն, մարդասիրական սուրբ գործերու հետամուտ ըլլալով:

Բրօֆէսօրն ալ այս իրականութեան առջև ապշահար մնաց, և անգամ մ'ալ հասկցաւ թէ ո՞րքան սխալական էր իւր Վարդապետական տեսութեանց մէջ:

Ինքնաբերաբար մղուեցաւ դէպ ի դուռը, և դեռ Փոքրիկ Քոյրը ճաշասրահէն դուրս չելած՝ ղիմաւորեց զինքը, ու մի և նոյն չոր ցամաք շեշտովը գոչեց.

— Ներեցէ՛ք ինձ, ազնիւ Մարգիզուհի, եթէ առանց զձեզ ճանչնալու՝ գէշ դատողութեան մէջ ինկայ: Կը խնդրեմ՝

մի՛ մերժէք նուաստիս քաւութեան բնիո-
նը:

Խօսելուն ատեն՝ ջանաց 100 ֆրանքնոց
թղթաղրամ մը ծածկել ափսէի արծաթ-
ներուն տակ:

Առաքինութիւնը դարձնել տուաւ Փոք-
րիկ Քրոջ նազելի աչքերը Բրօֆէսօրին
վրայ, որուն կրկնեց.

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ...:

Եւ Համալսարանի Ուսուցչապետը ա-
մենուն կրկնեց՝ թէ բնաւ ինքզինքը այն-
քան երջանիկ զգացած չէր, որքան Փո-
քրիկ Քրոջ իրեն տուած այդ չքնաղ դա-
սին անուշ նայուածքովը:

ԼՈՒՍՆԻ ԼՈՅՍՈՎ

Մեծն Պէդհովէն՝ երեկոյ մը՝ տնակի
մը առջեւն անցնելու ժամանակ լսեց իւր
հրաշալի *Suonata*ի մը արձագանքը:

Պահ մը կանգ առնելով՝ ականջին հա-
սաւ ձայնը կնոջ մը՝ որ կը հառաչէր.

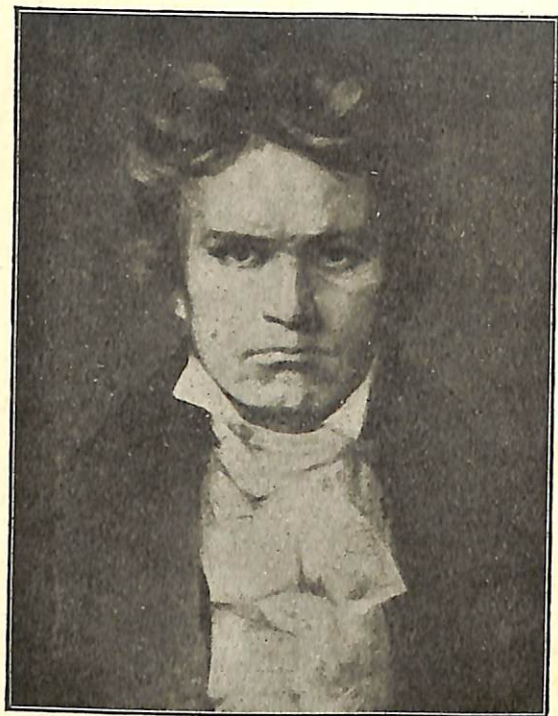
— Ո՛հ, եթէ արհեստագէտ մը այս կը-
տորը հնչեցնէր, ի՛նչ որ ուզէր կը նուի-
րէի...:

Պէդհովէն տնակին դուռը հրեց և ինք-
զինքը պարզուկ սենեկի մը մէջ գտաւ՝
որուն կից էր կօշկակարի մը խանութը:

Դաշնակին դիմաց աղջիկ մը նստած էր
ու լուսնի պայծառ լոյսովը կը նուագէր:
Իրեն քով կանգնած էր արհեստաւորի հա-
գուստով երիտասարդ մը:

— Ներեցէ՛ք ինծի, ըսաւ Պէդհովէն՝
քիչ մը տագնապած: — Լսեցի՛, երաժըշ-
տութիւն կար հոս, և... որովհետեւ նուա-
գէ քիչ մը կը հասկնամ, չկրցայ ինք-
զինքս զսպել ու ներս մտայ...:

Աղջիկը կարմրեցաւ, երիտասարդը յօն-
քերը զրեթէ սպառնալից պոստկեց:

Պէդրոպէն:

— Լսեցի նաև ինչ որ կը խօսէիք, շարունակեց Պէդրոպէն, դուք կը փափաքէիք... կը ցանկայիր լսել...: Վերջապէս, կը ներէ՞ք որ ես դաշնակ զարնեմ:

— Շնորհակալ ենք, պարոն, ըստ երիտասարդը՝ աղջկան եղբայրը: — Սակայն դաշնակնիս շատ խեղճ է, և մենք խազի տետրակներ չունինք:

— Խազեր չունի՞ք, աղաղակեց Պէդրոպէն: — Հապա՛ ինչպէս օրիորդը դաշնակ կը զարնէ:

Յանկարծ խօսքը կտրեց, երեսը կարմրեցաւ...: Անդրադարձաւ որ աղջիկը իրեն դարձուցած էր երկու մարած բիրերը, որոնք արտայայտութենէ զուրկ էին:

— Ո՛հ՝ հազար անգամ ձեզմէ ներդուրիւն կը խնդրեմ... կմկմաց Վարպետը:

Դիտած չէի...: Ըսել է թէ դուք մտացի՞ կը զարնէք, խեղճ օրիորդ:

— Այո՛, պարոն, պատասխանեց կոյրը:

— Եւ ո՞ւր լսած էք այս կտորը:

— Ճամբուն մէջ, պարոն: Մենք դրացիներ ունինք՝ որոնք դաշնակ կը զարնեն և երբ իրենց պատուհանները բաց ըլլան...:

Կոյրը լռեց: Պէդրոպէն գործիքին զիմաց նստելով սկսաւ նուագել: Նորօրինակ ներշնչում մը կ'ոգևորէր զամէնքը, այն խեղճ միջավայրը, աղջիկը և իւր եղբայրը, որոնք հրաշացած մտիկ կ'ընէին:

Երբ կտորը վերջացաւ, կօշկակարը՝
նուագածունին մօտեցաւ.

— Ո՛վ էք դուք, Պարոն... Ըսէ՛ք ինձ
կ'աղաչեմ:

Բայց Պէդհովէն չի պատասխանեց:
Հարցմունք ուղղողին դարձուց աչքերը,
ժպտեցաւ իւր բնածին քաղցր ու միանշանակ
մաղձիկ ժպտովը:

— Մտի՛կ քրէք, ըսաւ իրենց, և ծայրէ
ծայր *Suonata*ն հնչեցուց՝ որուն մէկ մա-
սը թշուառ կոյրը ճշմարիտ ոգևորութեամբ
սորված էր:

Ուրախութեան աղաղակ մը թռաւ աղ-
ջըկան շրթունքներէն.

— Պէդհովէն, Պէդհովէն....:

Մեծ երաժշտագէտը ոտք ելաւ և հրա-
ժեշտի ողջոյն տուաւ:

— Ո՛հ, դեռ քի՛չ մ'ալ զարկէք.... —
խնդրեցին միաձայն և պաղատազին՝ երկու
երիտասարդները:

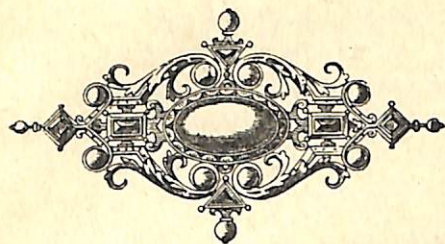
Այն պահուն լուսնի արծաթագօծ ճա-
ռագայթները թափանցելով խեղճուկ սե-
նեակին մէջ՝ կոյրին մեղոյշ այտերը զը-
գուեցին, որ կարծես սրբուհի մը կը նմա-
նէր:

Պէդհովէնի նայուածքը կօշկակարին աչ-
քերուն հանդիպեցան՝ որ յուզուած մրմըն-
ջեց:

— Խեղճ քոյրս:

Եւ *Suonata*ն կրկին հնչեցուց մեծ
վարպետը, ի ցնծութիւն դժբաղդ կոյրին:

Պէդհովէն մեկնեցաւ այդ տունէն՝ սրտի-
կսկիծով և արտասուքը աչքերուն մէջ:

ՀԵՆՐԻԿՈՍ ՖԱԿԼԸ
ԱԻԵԼԻ ԴԻԻՐԻՆ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՅ
ՄՈՐԹՍ ՀԱՆԵԼ ՏԱԼ՝
ՔԱՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵՆԵՍ՝ ԶԱՍՏՈՒԱԾ

Հենրիկոս Ֆաբրը (Fabre) երևելի միջատաբանը՝ 1915 հոկտեմբերի մէջ վախճանեցաւ՝ Գաղղիոյ Vaucluse նահանգի Sérignan գիւղին մէջ, 92 տարեկան։

Ինքը «Միջատներու Հովերոս» տիտղոսով բոլոր ուսումնական աշխարհիս ծանօթ էր։

Իւր գրութեանց մէջ, ամենէն աւելի սիրուն և պայծառատես թարգմանը կը հանդիսանար՝ ստեղծագործութեան չքնադահրաշ բանաստեղծութեանը։

Ստուգիւ Ֆաբրի գրչին տակ՝ կենդանեաց բնագիւն սքանչելիքը, միջատներու ոգեբանութիւնը՝ գիտական տեսութիւններով և մարգարէական գուշակութիւններով համեմուած՝ իրական դիւցազներգութեան մը բնադրոշմը կը զգենուն։

Սյնքան նշանաւոր դարձած էր, որ քանի մը տարի առաջ՝ Պրանսայի պետութիւնը, յորեւեան կատարել տալով՝ հանդիսաւորապէս անոր համար յիշատակարան մը կանգնել տուաւ, իբրեւ արդի ժամանակներու ամենէն աւելի բարձր հանճարը:

Վրան սքանչացող զանազան մեծ գիտնականներ հետաքրքրութեամբ հարցուցին.

— Կը հաւատամ Սատուծոյ գոյութեան, և ինչպէս:

Հաստատակամ շեշտով պատասխանեց.

— « Ես, չեմ կարող ըսել թէ կը հաւատամ Սատուծոյ, վասն զի ես զՍատուծոյ կը տեսնեմ: Առանց Սատուծոյ ներկայութեան ամենայն ինչ խաւար է:

« Մանկութենէս սկսեալ՝ ո՛չ միայն իմ այս համոզումս հաստատուն պահեցի, այլ նաեւ մինչեւ այս տարիքս՝ ո՛րքան աւելի ուսումնական հետազոտութիւններու մէջ յառաջեցի՝ այնքան աւելի խորապէս ըմբռնեցի և մեծապէս բարեօրեցի իմ մէջս՝ Սատուծոյ ակնյայտնի գոյութեան իրականութիւնը:

« Ամէն դար ունեցած է իւր արտառոց գաղափարները, և մեր ժամանակներու հիւանդութիւնն է՝ անստուշածութիւնը:

« Ինձ համար աւելի դիւրին պիտի ըլ-

լայ մորթս հանել տալ՝ քան թէ մտքէս Աստուծոյ վրայ ունեցած գիտակցութիւնս»:

Արդարեւ այս պարզ արտայայտութիւնը վսեմ դաս մ'է այն կարծեցեալ ուսումնականներուն համար՝ որոնք բացարձակ ժխտելով Սատուծոյ գոյութիւնը՝ Դրական Գիտութեան նշանադրողը ազատագրած կը համարին:

ՈՍԿԻ ՀԱՏԻԿՆԵՐ

1. — Կ'ուզե՞ս Խաղաղութիւն՝ խղճիդ
և Աստուծոյ հետ:

— Ի՞նչ կ'ընես. հարցնողաց՝ ճշմար-
տութեամբ պատասխանէ՛.

« Կ'աշխատիմ, ազգիս բարիք կը գոր-
ծեմ. կը ջանամ բարի ըլլալ, կը համբե-
րեմ. կ'աղօրեմ »:

2. — Կ'ուզե՞ս նշանաւոր անձ մ'ըլլալ:

— Սիրէ՛ հետեւեալ առաքինութիւնները
գործադրել.

Կարգաւորութիւն. Հաշտարի հոգի. Կիր-
քերոշ մեռուցում. Հաստատակամութիւն:

3. — Գիտցի՛ր, երկու անգուգական
առաքինութիւններ են՝ ըլլալ Արդար և
Բարի. բայց մարդս նախընտրելու է Բա-
րութիւնը՝ Արդարութեան:

4. — Համոզուէ՛. Արիասիրտ և ա-
ռաքինի անձերու նշանացոյցներն են.

Ընկերական ո՛ր և է Գործի՝ սիրայօժար
եռանդով ձեռք զարնել. Հաստատակամու-

րեամբ զբաղիլ. Յարստեղծութեամբ շարու-
նակել. Գոհութեամբ դադրեցնել. Հանդար-
տարար վերսկսիլ. Բիշ մը դանդաղ աւար-
տել:

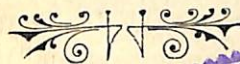
5. — Միշտ լաւ գործելու պայման-
ներն են.

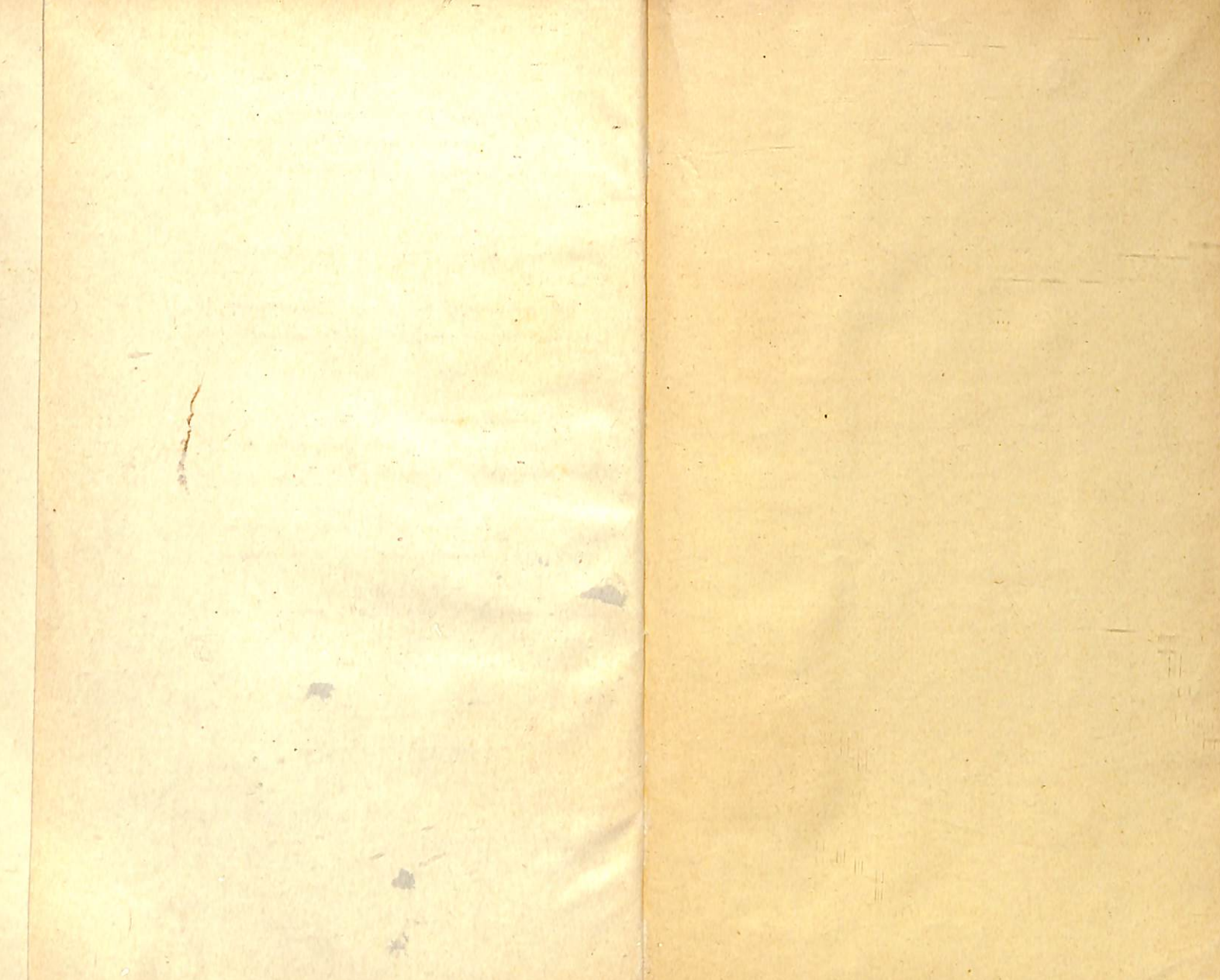
Կարգաւորութիւն. Փոյր. Զուարթութիւն.
Հանդարտարարութիւն. Ամբողջացում գոր-
ծի:

6. — Աղքատներու՝ Երկինք հասնե-
լու ճանապարհը՝ Համբերութիւնն է. Հա-
րուստներունը՝ Ողորմութիւնը:

7. — Խտրադարձեանք ամէն բարիք կը
սպասուի. Խռովութեանք ո՛չ մէկ օգուտ:

8. — Եթէ դու քեզի չօգնես՝ ուրիշ-
ները քեզի չեն օգներ, կամ հազիւ հազ՝
մատին ծայրով:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

Ֆր. Մ.

1. - Տարրական կենդանաբանութիւն, և
զանազան կենդանեաց հայերէն-ֆրանսերէն - իտալերէն - լատիներէն աշ-
նուանակոչութիւնքը: Սպառած է . —
2. - Ուսումնական ուղեգնացութիւն մը
Բատուայէ յԱլիօտիոյ: Սպառած է. —
3. - L'Assunta e l'Immacolata nella
Chiesa Armena. Սպառած է. —
4. - Contributo alla Flora dell'Arme-
nia. 20 քնաիր պատկերներով: Տ-
գրեալ 1912ին: Գինն է . 5 —
5. - Իրական դէպքեր և կեանքի դրոշմա-
ներ: Տպագրեալ 1917ին: . 0, 50
6. - Արդի դարու կեանքի պատկերա-
զարդ ճոխ հրատարակութիւն: Գինն է. 2 —
7. - Պիոս Ժ.ի կեանքը, գործունէութիւնը
և մահը: Պատկերազարդ: Գինն է . 0, 75
8. - Հոգևոր գանձարան, որ է ներողու-
թիւններով օժտուած Ալաքական աշ-
դոթքներ: Գինն է. . 0, 20
9. - Առակք ծաղկաքաղք և ինքնագիրք և
Յարասութիւնք Սաղմոսաց՝ Հ. Ք.
Քուշներեանի: Հաւաքուած և ծանօ-
թութիւններով հրատարակուած ի. Հ.
Ն. Մի: Գինն է . . 3, 00

10p

1m\$

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0438400

44346.